

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Celoživotní vzdělávání jako způsob aktivizace osob seniorského věku

Diplomová práce

Studijní program: N7506 – Speciální pedagogika
Studijní obor: 7506T002 – Speciální pedagogika

Autor práce: **Mgr. Michaela Marková**
Vedoucí práce: Mgr. Lenka Nádvorníková, Ph.D.

TECHNICAL UNIVERSITY OF LIBEREC
Faculty of Science, Humanities
and Education

Lifelong Learning as a Method of Activation of Senior Age

Master thesis

Study programme: N7506 – Special Education
Study branch: 7506T002 – Special Education

Author: **Mgr. Michaela Marková**
Supervisor: Mgr. Lenka Nádvorníková, Ph.D.

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Mgr. Michaela Marková
Osobní číslo: P16000757
Studijní program: N7506 Speciální pedagogika
Studijní obor: Speciální pedagogika
Název tématu: Celoživotní vzdělávání jako způsob aktivizace osob seniorského věku
Zadávající katedra: Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cíl diplomové práce: Popsat aktuální situaci v oblasti celoživotního vzdělávání osob seniorského věku v Libereckém kraji

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava výzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů

Metody: Metoda dotazování, analýza dokumentů.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

MÜLLER, O., 2013. Speciálněpedagogická gerontagogika. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3688-3.

ŘÍČAN, P., 2014. Cesta životem. Přepřacované vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0772-6.

ŠPATENKOVÁ, N., SMÉKALOVÁ, L., 2015. Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5446-8.

TOMCZYK, ., 2015. Vzdělávání seniorů v oblasti nových médií. Praha: Asociace institucí vzdělávání dospělých ČR. ISBN 978-80-904531-9-7.

VETEŠKA, J., 2016. Gerontagogika: psychologicko-andragogická specifika edukace a aktivizace seniorů. Praha: Česká andragogická společnost. ISBN 978-80-905460-4-2.

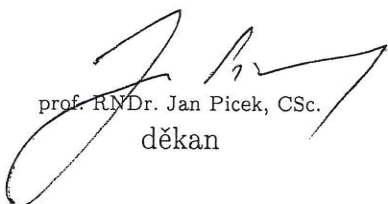
Vedoucí diplomové práce:

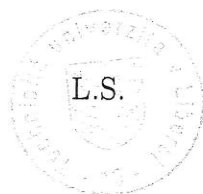
Mgr. Lenka Nádvorníková, Ph.D.

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Datum zadání diplomové práce: 3. dubna 2017

Termín odevzdání diplomové práce: 30. dubna 2018

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

Ing. Zuzana Palouňková, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 3. dubna 2017

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat Mgr. Lence Nádvorníkové, Ph.D. za vedení diplomové práce, cenné rady a odborný dohled.

Dále bych ráda poděkovala všem respondentům, kteří si udělali čas na vyplnění dotazníku a také své rodině za podporu při mém studiu.

Michaela Marková

Název diplomové práce: Celoživotní vzdělávání jako způsob aktivizace osob seniorského věku

Jméno a příjmení autora: Mgr. Michaela Marková

Akademický rok odevzdání diplomové práce: 2017/2018

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Lenka Nádvorníková, Ph.D.

Anotace:

Diplomová práce se zabývá tématem celoživotního vzdělávání především ve vztahu k seniorům. Vychází jak z teoretických, tak i praktických poznatků o dané oblasti. Cílem práce je zmapovat stav vzdělávání seniorů v Libereckém kraji.

Teoretická část se zabývá popisem základních pojmů a vymezením teoretických východisek z oblasti celoživotního vzdělávání, gerontagogiky a možného potenciálu pro zkvalitnění života seniorů.

Empirická část práce za pomoci kvantitativní výzkumné strategie zjišťuje, které služby v oblasti vzdělávání využívají senioři nejčastěji a jaké jsou nejčastější bariéry znemožňující tento druh aktivizace. Mezi dílčí cíle patří malé šetření v oblasti nabídky vzdělávacích služeb pro seniory v Libereckém kraji. Práce se snaží objevit oblasti, kde není potenciál vzdělávání naplno využit. Výstupem práce jsou navrhovaná praktická doporučení pro oblasti vzdělávání a samotné praxe.

Klíčová slova:

aktivizace, celoživotní vzdělávání, senior, volnočasové aktivity seniorů, aktivní stárnutí

Title of the Diploma thesis: Lifelong learning as a method of activation of senior age

Author: Mgr. Michaela Marková

Academic year of the diploma thesis submission: 2017/2018

Supervisor: Mgr. Lenka Nádvorníková, Ph.D.

Abstract:

The diploma thesis deals with the topic of lifelong learning especially in relation to seniors.

Based on both theoretical and practical knowledge of the area. The aim of the thesis is mapping situation of seniors education in the Liberec region.

The theoretical part deals with the description of the basic concepts and the definition of the theoretical starting points from the field of lifelong education, gerontology and potential potential for a better life of seniors.

The empirical part of the work, using a quantitative research strategy, identifies where the education services are used by the elderly most often and what are the most frequent barriers preventing this kind of activation. The partial objectives include a small survey on the supply of educational services for seniors in the Liberec region. The work tries to find areas where the potential of education is not fully exploited. The output of the thesis is the proposed practical recommendations for the areas of education and practice itself.

Key words: activation, lifelong learning, elderly, freetime activities for the elderly, active age

Obsah

Seznam tabulek a grafů	2
Seznam zkratk	3
Úvod.....	4
Teoretická část	5
1 Stáří a stárnutí	5
1.1 Stárnutí z pohledu socioekonomického (sociální stáří)	7
1.2 Psychické změny ve stáří.....	8
1.3 Stárnutí z pohledu gerontologie.....	10
1.4 Stárnutí z pohledu demografie.....	11
1.5 Teorie stárnutí	12
1.5.1 Aktivní stárnutí.....	14
1.5.2 Aktivizace seniorů a proměny volného času seniorů	15
1.6 Celoživotní vzdělávání	17
1.6.1 Celoživotní vzdělávání v České republice	18
1.6.2 Vzdělávání seniorů	20
1.6.3 Organizace zabývající se vzděláváním seniorů.....	21
1.7 Vzdělávání seniorů v zahraničí.....	27
1.8 Mezinárodní organizace vzdělávání seniorů	29
Empirická část	31
2 Charakteristika výzkumného projektu	31
2.1 Cíle výzkumu.....	31
2.2 Metoda výzkumu	31
2.2.1 Výzkumné otázky.....	32
2.2.2 Výzkumné hypotézy.....	32
2.3 Charakteristika výzkumného souboru	33
2.3.1 Metodologie výzkumu.....	35
2.3.2 Výsledky a interpretace výsledných dat.....	39
2.3.3 Ověřování výzkumných otázek a hypotéz	41
2.4 Diskuse a navrhovaná opatření.....	53
2.5 Závěr.....	58
Seznam použitých zdrojů	61
Přílohy	66

Seznam tabulek a grafů

Tabulka 1: Základní výzkumný soubor – Liberecký kraj – absolutní počet (N)	33
Tabulka 2: Základní výzkumný soubor – Liberecký kraj – relativní počet (%)	34
Tabulka 3: Závislost velikost obce a překážek účasti na volnočasových aktivitách.....	47
Tabulka 4: Závislosti velikosti obce na investici do vzdělání.....	48
Tabulka 5: Porovnání zájmu o jednotlivé volnočasové aktivity na základě pohlaví	49
Tabulka 6: Závislost věku a zájmu o volnočasové aktivity	52
Graf 1: Rozdělení respondentů dle vzdělání	40
Graf 2: Rozdělení respondentů dle rodinného stavu	40
Graf 3: Rozdělení respondentů dle vzdálenosti nejbližších příbuzných	41
Graf 4: Aktivity, které jsou pro respondenty typické	42
Graf 5: Organizace, na které se senioři při trávení volného času a vzdělávání obrací.....	43
Graf 6: Kolik času týdně jsou senioři ochotni věnovat vzdělávání/vyplnění volného času.....	44
Graf 7: Zdroje odkud získávají senioři informace o vzdělávacích a volnočasových aktivitách	45
Graf 8: Zájmové oblasti vzdělávání a trávení volného času	46
Graf 9: Moderní technologie, PC, práce na internetu	51
Graf 10: Péče o zdraví, výživa	51

Seznam zkratek

AUITA Mezinárodní asociace univerzit třetího věku

ČR Česká republika

EFOS Evropská federace starších studentů

ERASMUS Evropská akční program pro mobilitu vysokoškolských studentů

EU Evropská unie

EURAG Evropská federace seniorů

EY 2012 Evropský rok seniorů

MPSV Ministerstvo práce a sociálních věcí

OECD Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj

OSN Organizace spojených národů

TUL Technická univerzita Liberec

UNESCO Organizace Spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu

USA Spojené státy americké

V3U Univerzita třetího věku

WHO Světová zdravotnická organizace

ZAWiW Centrum pro všeobecné vědecké a další vzdělávání

Úvod

„Stárnout je jako stoupat na vrcholek hory. Čím výše stoupáme, tím více sil potřebujeme, ale o to větší rozhled získáváme.“

Igmar Bergman

Téma této diplomové práce „Celoživotní vzdělávání jako způsob aktivizace osob seniorského věku“ bylo zvoleno ze tří důvodů. Prvním důvodem je zaměření celé práce na oblast osob seniorského věku. Celý svět hovoří o trendu stárnutí populace, ale jen málo autorů se věnuje tomuto tématu v propojení se vzděláváním, které si myslíme, že je potřebné v každém věku, tím spíše, že náš svět se neustále zrychluje, proměňuje a vědomostí přibývá.

Druhým důvodem je hledisko zcela pragmatické, každý bude jednou starý a je dobré se na to připravovat v průběhu celého života, popřípadě vědět, co je možné doporučit svým příbuzným a známým, kteří se blíží k hranici seniorského věku.

Třetím důvodem ke zvolenému tématu je potenciál, který vidíme v osobě seniora obecně, ale především v oblasti vzdělávání. Senior může být konzumentem nových vědomostí, ale také úžasným zprostředkovatelem, od kterého se můžeme mnohé naučit. Seniori by měli být bráni jako hodnotná část populace od které se můžeme učit a která nám může mnohé dát.

Cílem diplomové práce je popsat aktuální situaci v oblasti celoživotního vzdělávání osob seniorského věku v Libereckém kraji. V teoretické části se zabýváme rozбором základních pojmů a vymezení teoretických základů konceptu celoživotního vzdělávání.

Cílem empirické části je popis aktuální situace v oblasti celoživotního vzdělávání osob seniorského věku v Libereckém kraji, a to pomocí kvantitativního šetření mezi seniory.

Dílčím cílem je analyzovat nabídku zájmového vzdělávání seniorů v Libereckém kraji, poukázat na specifika seniorů a organizací, které se touto skupinou zabývají.

Aplikačním cílem diplomové práce je pomocí analýzy nabídky a poptávky objevit oblasti, kde není potenciál vzdělávání seniorů zcela využit a navrhnout řešení.

Teoretická část

V teoretické části diplomové práce se budeme zabývat vymezením základních pojmů a teoretických východisek z oblasti gerontagogiky, sociálních služeb a celoživotního vzdělávání.

Cílem teoretické části je seznámení se základními pojmy, o které se práce opírá a nalezení hlavního proudu celoživotního vzdělávání z pohledu seniorů.

1 Stáří a stárnutí

Podle Asociace Spojených Národů, která vydává každoročně ve svém oddělení zabývajícím se populací čísla o věkovém rozložení světa, jasně vyplývá, že celý svět bez výjimky stárne. V tomto ohledu je na tom nejhůře právě Evropa, kde predikují na rok 2100 až 200 milionů osob starších 65 let z celkového počtu 660 milionů. (World Population Prospects, 2017). Můžeme tedy hovořit o téměř třetině veškeré populace v Evropě.

V České republice jsou čísla ještě přesnější, podle demografické prognózy zpracované Českým statistickým úřadem bude v roce 2050 žít v České republice téměř tři miliony osob starších 65 let přesně 31,3 % což je střední varianta projekce populačního vývoje. Jde tedy o procento ne zcela nejnižší ani zcela nejvyšší. (in MPSV 2008)

Z našeho pohledu je stáří jistým definovaným obdobím lidského života, ke kterému chtě nechtě směřuje každý z nás. Definovat stáří je však velice složité, z hlediska praktičnosti a statistické výhodnosti mnoho autorů, a je tomu i v našem případě, používá k definici stáří chronologický věk nebo také kalendářní věk, někteří autoři také uvádějí matriční věk (Šerák, Benešová, Juříčková, Haškovcová) Toto definování má své kritiky, například Stuart-Hamilton, který předkládá zcela jasné argumenty. Mezi první patří fakt, že heterogenita starších osob je velice široká v oblasti zdraví, fyzické i psychické kondice. Známe osoby, které i ve velmi pokročilém věku jsou zcela soběstační, ale na druhé straně spektra existují osoby, kterým jejich zdravotní stav takovou samostatnost neumožní. Stuart-Hamilton píše o chronologickém věku následující: “Chronologický věk nemůže být pokládán za spolehlivý prediktor životního stavu konkrétního jedince, přinejlepším může naznačovat stav průměrného člověka.” (Stuart-Hamilton 1999, str. 69)

Tento autor preferuje jako měrnou jednotku tzv. sociální věk, který se vztahuje k očekávanému způsobu chování vzhledem k biologickému věku. Není však zcela jasně definován z pohledu statistiky. Stáří dále dělí na třetí a čtvrté životní období, které je bez operativního nádechu.

Přičemž třetí období definuje, jako aktivní a nezávislý život ve stáří a čtvrtý věk, který se vyznačuje jistou závislostí na druhých.

Haškovcová předkládá dle historické posloupnosti používané termíny pro osoby seniorského věku od nelichotivého pojmu stařec, stařena či dědek, bába, přes odborné označení 70. let minulého století geron, geront či přestárlý občan. Jak sama píše přestárlý bývá strom, ale u člověka toto označení může vyvolávat dojem, že je tu navíc. Vhodný je pojem zkušenější navrhaný Evropskou komisí, který se však do podvědomí lidí nepropracoval. (Haškovcová 2010, str. 21)

Stuart-Hamilton používá ve své knize pojem „generační apartheid“. S autorem toho pojmu sdílíme stejný názor, že ač staří lidé můžou vyžadovat vyšší dávku lékařské péče a mohou trpět úbytkem psychických či fyzických sil, stále zůstávají stejnými osobnostmi, kterými jsme my všichni. Dále ukazuje na úsměvný fakt, který je velice trefně přirovnán ke xenofobii. Xenofob si může být jist, že jeho barva kůže zůstane stále stejná, ale každý z nás bude dříve nebo později starý a potom může na vlastní kůži zažít jaký vliv může mít věková diskriminace na jeho život. (Stuart-Hamilton 1999, str. 226)

Mezi pojmově přijatelné a přehledné nám přijde dělení dle Haškovcové, které se orientuje na druhou polovinu života: „45-59 let střední nebo také zralý věk, 60-74 let vyšší věk nebo také ranné stáří, 75-89 let stařecký věk neboli sénium, vlastní stáří, 90 let a výše dlouhověkost.“ (Haškovcová 2010, str. 20).

Ve spojení se vzděláváním se často používá pojem „třetí věk“ (univerzita či akademie třetího věku). Toto označení je výhodné z pohledu ne zcela jasného vymezení, ale ohraničuje životní dráhu z hlediska rolí a funkcí. Pojem třetí úsek života používá i Křivohlavý, který obecně toto období ohraničuje věkem 65-85 let. Úkolem třetího úseku života je dle Křivohlavého „kulturně i osobnostně zrát a dozrát v plně rozvinutou ucelenou a úctyhodnou harmonickou osobnost, která se stále ještě snaží podílet na kulturním dědictví a předávat je dále.“ (Křivohlavý, 2011, str. 16) Tato definice velice hezky poukazuje na fakt, že člověk by se i v tomto období měl rozvíjet a pracovat na svém růstu, a to si bere za úkol gerontagogika. Čornaničová ji popisuje jako vědní disciplínu zaměřenou na zkoumání a systematizaci poznatků týkajících se edukace v séniu a edukace ve vztahu k seniorskému věku člověka. (Čornaničová 2007).

Vznik gerontagogiky vycházel z potřeb společnosti, jak populace postupně stárla, již v první polovině dvacátého století. Tématem se však zabývali již učenci jako Seneca, Cicero nebo

J.A. Komenský ve svém díle Pampedia. Gerontagogika má mnoho úkolů, ale z hlediska věku jejich aktérů ji Benešová (2014) dělí na:

- Seniorskou edukaci, která je hlavním jádrem gerontagogiky a zabývá se především smysluplným naplněním volného času seniora.
- Preseniorskou edukaci, která si klade za úkol připravit jedince na stáří, pomoci s adaptací na sociální, biologickou, a především psychologickou změnu po příchodu do penze.
- Proseniorskou edukaci, která má mnoho úkolů, mezi hlavní patří mezigenerační pochopení a pohled na seniora, jako pro společnost hodnotného jedince. Propojení rodiny a sociálních zařízení pro seniory a jejich podporu při řešení těžkých situací, které mohou s věkem přicházet.

Jak jsme naznačili již výše, většina autorů zabývajících se gerontagogikou, píše o složitosti jasně definovat cílovou skupinu. Senior se může lišit v mnoha ohledech svým psychickým a fyzickým stavem, úrovní zkušeností, předpoklady, zájmy. I proto se pokusíme podívat na stáří a stárnutí z pohledu vztahů k dalším vědním disciplínám.

1.1 Stárnutí z pohledu socioekonomického (sociální stáří)

Z tohoto pohledu se jedná především o změny, které nastávají z důvodu změny sociálního statutu. Odchod ze zaměstnání, změna ekonomického zajištění (pobírání starobního důchodu) a s tím spojená změna životního stylu. (Benešová 2014)

Sociologický slovník definuje stáří „jako poslední fázi životního cyklu, která nastává většinou po ukončení ekonomické činnosti a je doprovázena fyzickými a duševními změnami.“ Dle Jandourka se také nedá vymezit pouze věkem, protože rozdíly mezi jedinci jsou velké. Z pohledu sociologického se jedná o změny ve schopnosti adaptace, narůstání sociální izolovanosti, a to především kvůli postupnému ztracení rodinných příslušníků, přátel a kolegů. Dle Jandourka se zmenšuje okruh zájmů, což společně se zhoršujícím se zdravotním stavem může dále napomáhat k další izolovanosti. (Jandourek 2001, str. 156)

Kontakt s přáteli, vrstevníky i příbuznými s přibývajícím věkem slábne. Někdy jsou příčinou úmrtí těchto osob, stěhování nebo omezení plynoucí ze zdravotních důvodů. Změna ekonomické soběstačnosti s nástupem do starobního důchodu může být také velkým problémem. Dle Malíkové bychom neměli vidět pouze negativa, ale také pozitivita. Některé dosavadní koníčky, na které nezbýval čas se mohou ještě prohloubit. Senior se může stát důležitým členem rodiny díky svému času, který věnuje vnoučatům, vytvářejí se nová silná pouta. (Malíková 2011)

o permanentním vzděláváním (éducation permanente) a OECD o cyklickém vzdělávání (recurrent education). Celoživotní vzdělávání začalo být pojímáno jako nástroj v boji proti sociálnímu vyloučení, nezaměstnanosti a dalším ekonomickým a politickým problémům. Od tohoto období prošel celý koncept celoživotního vzdělávání mnoho pády a vzestupy společně s hospodářskou recesí, aby se opět dostal do popředí zájmu jako koncept celoživotního učení. Zásadní v tomto ohledu je zpráva Mezinárodní komise pro vzdělávání UNESCO z roku 1996 známá jako Delorsova zpráva (Učení je skryté bohatství), ve které je učení postaveno na čtyřech základních pilířích: učit se být, učit se vědět, učit se jednat a učit se žít pohromadě s druhými. Pro naši krajinu měla zásadní vliv Evropská unie, která vyhlásila rok 1996 Evropským rokem celoživotního učení. Všechny myšlenky byly uceleně sepsány v Memorandu o celoživotním učení a jako první uvádí myšlenku, kterými způsoby lze celoživotního učení dosahovat. Je to způsob formálního učení, které zajišťují v převážné části školy, které dávají učení formální ráz a jsou ukončeny nějakým druhem certifikátu. Druhým způsobem je neformální učení, které probíhá z pravidla mimo instituce školního prostředí a nebývá ukončeno jednotným společensky uznávaným certifikátem. Třetím způsobem je informální učení, toto učení bývá často nesystematické a neorganizované, ale pro rozvoj jedince je zásadní. (Šerák, 2009)

Evropská komise definuje celoživotní vzdělávání jako program, který umožňuje všem lidem v kterékoli fázi jejich života účastnit se nějaké formy vzdělávání či odborné přípravy.⁴ Dále také uvádí, že v letech 2007-2013 bylo vydáno kolem 7 bilionů eur na financování mnoha projektů na komunitní i celoevropské úrovni. Mezi hlavní a nejznámější patří ERASMUS (podporující výměnné pobyty vysokoškolských studentů), Leonardo da Vinci (odborné vzdělávání) a Grundtvig (zaměřený na sektor vzdělávání dospělých). (European Commission, 2017)

Celoživotní vzdělávání je tedy především požadavkem doby. Globalizace, rychle se měnící moderní technologie i znalosti nás nutí neustrnout, ale stále se vzdělávat a učit novým věcem. Zároveň s postupem moderních technologií máme k učení více volného času, který pomáhá k pokroku ve všech odvětvích. Celý svět vidí, že investice do vzdělávání a informovanosti obyvatelstva má smysl a v dlouhodobé horizontu jistě přinese své ovoce.

1.6.1 Celoživotní vzdělávání v České republice

Dokument Strategie celoživotního učení v ČR vydaný MŠMT v roce 2007, hovoří o celoživotním učení jako o hlavním nástroji v boji proti globalizaci a překotným změnám na

⁴Definice volně přeložena z http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme_nl

trhu práce. Při vymezování pojmu celoživotní učení je patrné, že vychází z Lisabonské smlouvy a hovoří o možnosti vzdělávat se v každém věku v jakékoli oblasti a vyzdvihuje kontinuálnost učení sloganem „od kolébky do zralého věku“. Dále uvádí rozdělení na dvě části, a to počáteční etapu, kam patří základní, střední a terciální vzdělávání. Druhou etapou je další vzdělávání, které bohužel není nijak blíže rozebráno.

Je jasné, že koncept celoživotního vzdělávání u nás vychází z mnohých ustanovení evropských institucí, které jsou z oblasti rozvoje lidských zdrojů, vzdělávání, ekonomiky i politiky. Česká republika sama vydala jako odpověď na mnohé z nich svá stanoviska dle našich možností a aktuální situace. Z oblasti mimo rámec vzdělávání zmiňme jen některé: strategie hospodářského růstu, strategie regionálního rozvoje nebo strategie rozvoje lidských zdrojů. Mezi klíčové dokumenty posledních let reflektující celoživotní vzdělávání jistě patří Národní program rozvoje vzdělávání tzv. Bílá kniha (2001), Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ČR. Z dokumentu Průvodce dalším vzděláváním vyplývá, že co se týče dalšího vzdělávání jsme pod hranicí průměru zemí UE.⁵

V Národním akčním plánu podporující pozitivní stárnutí pro období 2013-2017 se snaží zacílit na zlepšení celoživotního učení. Kapitola C, která je právě zaměřena jen na celoživotní učení ho definuje takto „kontinuální proces získávání a rozvoje znalostí, dovedností a schopností v průběhu celého života člověka.“ (MPSV, 2014, str. 14)

Zmiňuje dělení na formální a neformální vzdělávání. Neformální učení definuje jako proces ne zcela záměrného získávání znalostí, dovedností a schopností z každodenních zkušeností a činností v zaměstnání, rodině a ve volném čase. Další důležitou složkou celoživotního vzdělávání je profesní vzdělávání, které hloubí dosavadní nebo novou kvalifikaci v souvislosti se změnami na trhu práce. Ve využití dalšího profesního vzdělávání jsem bohužel u osob ve věku 25-64 let pod průměrem celé EU. ČR je jednou ze zemí s nejnižším objemem financí vynakládaných na další vzdělávání v rámci EU. Koncept celoživotního učení představuje dvě roviny, tu celospolečenskou a osobní. Z pohledu celospolečenského se jedná především o ekonomické výhody. Akční plán uvádí konkurence schopnost, technologický a inovační pokrok, který mění charakter práce a pracovního uplatnění. Osobní přístup pomáhá formování společnosti k její soudržnosti a občanské odpovědnosti. Akční plán nově přichází s myšlenkou odstraňování bariér bránících dalšímu vzdělávání. Mezi takového bariéry řadí nedostatek času,

⁵V roce 2009 podíl dalšího vzdělávání v ČR 7,8 %, průměr v EU 9,6%, jen nutno poznamenat, že se jedná o průměr ve věkovém rozhraní 25-64 let, nepočítají se tedy studující senioři (MŠMT, 2010)

financí a informací ze strany zaměstnance i zaměstnavatelů a nízká motivace. (MPSV, 2014) Dle nás je velmi pozitivní, že se počítá s vyšší informovaností o celoživotním učení již v rámcově vzdělávacích programech základních škol. Je možná naší nevýhodou, že vzdělávání seniorů nebylo v tomto výzkumu zařazeno, naše čísla by se jistě o něco zvedla.

1.6.2 Vzdělávání seniorů

Pojem vzdělávání seniorů, který v této práci používáme je nahrazován pojmem celoživotní učení. Pojem vzdělávání je často chápán jako formální proces probíhající výhradně v prostorách škol a pojem učení zahrnuje i neformální procesy zisku nových znalostí a vědomostí. M. Oels (KOPECKÝ 2004, s. 12) dále uvádí, že „termín celoživotní učení se vztahuje ke všem aktivitám, které přinášejí znalosti, dovednosti a kompetence pro oblast osobního života, stejně jako pro občanskou, sociální nebo profesní sféru.“ Mezi oběma pojmy cítíme jistý rozdíl, myslíme si však, že bez nastartování vhodných státních opatření na bázi celoživotního vzdělávání nemůže vzniknout ve společnosti příznivé nastavení pro celoživotní učení. Dále se také domníváme, že pro společnost je pojem celoživotní vzdělávání čitelnější, tudíž je zvolen vzhledem k výzkumné části.

Vzdělávání seniorů patří do pole působnosti celoživotního učení, specificky se mu, ale věnuje obor gerontagogika (Šerák, Benešová, Čornaničová) nebo někteří autoři hovoří o geragogice (Smékalová, Špatenková). Gerontagogika má mnoho úkolů, Benešová ji dělí na seniorskou edukaci – která je hlavním jádrem gerontagogiky a zabývá se především smysluplným naplněním volného času seniora. Preseniorskou edukaci, která si klade za úkol připravit jedince na stáří, pomoci mu s adaptací na sociální, biologickou, a především psychologickou změnu po příchodu do penze. Proseniorskou edukaci, která má za úkol mezigenerační pochopení a pohled na seniora, jako pro společnost hodnotného jedince. Propojenost rodiny a zařízení pro seniory a jejich podporu při řešení těžkých situací, které mohou s věkem přicházet. (Benešová, 2014)

Při hledání hlavního cíle gerontagogiky můžeme použít užší nebo širší pojetí. V užším pojetí jde o procesy a činnosti, které vedou k učení seniorů. Cílem je tedy „učit se“. V širším pojetí uvádí Šatenková a Smékalová, že jde o adaptaci seniora na celou řadu změn, které s sebou nese toto období. Konkrétně uvádějí mimo jiné změnu životní role, involuční změny v organismu, možnou postupně omezenou soběstačnost, smrt blízkých a postupně i akceptace své vlastní smrti. Jednoznačná definice cílů gerontagogiky v nejširším smyslu je „hledání a nalézání umění žít a stárnout“ (Špatenková a Smejkalová 2015, str. 34).

V procesu učení je velice důležitá motivace. V případě seniorů jde především o motivaci vnitřní, protože motivace vnější, která je typická pro andragogiku, kde jde o zvyšování či prohlubování pracovní kvalifikace, seniory tento motiv již netlačí. Jelikož jsou senioři velmi heterogenní skupinou i jejich motivace může být různá. Špatenková a Smékalová uvádí mimo jiné tyto: touha po sociálním kontaktu, snaha hledání smyslu života, zvládání psychických i fyzických změn, udržení sil, prohlubování informací o koníčcích, rozvoj stávajících zájmů, pozitivní vztah k učení seniora, zvýšení sebevědomí, udržení si přehledu v oboru, ve kterém senior dříve pracoval, věnovat se něčemu na co doposavad nebyl čas. (Špatenková, Smékalová 2015, s 73)

Hlavní překážky ve vzdělávání seniorů popisuje Šerák podle Livečky: Na osvojení nových znalostí potřebují senioři více času, hůře se učí logicky nestrukturované informace, mohou mít nedostatečně zvládnutá strategie učení, látka prezentovaná větší rychlostí omezuje kvalitu i kvantitu naučeného, než je tomu u mladších, delší přestávky mezi procvičováním zhoršují výkon, velmi podstatnou roli hraje fyzický i psychický stav a zdravotní omezení, důležitou roli hraje stupeň motivace a aktivity, učební látka by měla mít intencionální charakter. (Šerák dle Livečka 1979, str. 193)

Jiné dělení používá Petříková, která mluví o bariérách informačních, mají-li senioři o vzdělávání dostatek informací. Situačních, sem patří nedostatek financí, nedostatek času, špatná dostupnost míst vzdělávání. Psychologických, předchozí negativní zkušenosti, malá motivace, strach z neznámého, náročnost požadavků. Organizačních, časový harmonogram, nabídka, prostory. Nejčastějším problémem jsou v kostce předsudky a stereotypy. (Špatenková, Smékalová 2015, str. 80-81)

Vidíme, že vzdělávání seniorů je samostatným a svébytným vědním oborem, který vznikl jako reakce společnosti na měnící se dobu. V mnoha ohledech je velmi specifický a má své zvláštnosti. Především jde o oblast, která jistě bude získávat na vlivu a poptávce po vzdělávání seniorů. Určitě bude s přibývajícími procenty seniorů vzrůstat.

1.6.3 Organizace zabývající se vzděláváním seniorů

1.6.3.1 Historie

Kořeny organizovaného vzdělávání seniorů nalezneme ve Francii, kde byla v roce 1973 otevřena první nabídka vysokoškolského seniorského studia. Hlavním iniciátorem byl Pierre Vellas. Do roku 1978 existovalo již 100 univerzit. První univerzita ve střední Evropě vznikla

v roce 1975 při Varšavské univerzitě. První v České republice v roce 1986 v Olomouci a o rok později pak v Praze. Senioři se však nevzdělávají pouze izolovaně, ale velice často v hlavním proudu, určenému celé dospělé populaci. Šerák v této oblasti píše o pojmu gender mainstreaming. Tento pojem si vysvětlujeme jako stejnost příležitostí pro všechny skupiny obyvatel, tedy i seniory k rozvoji. Aplikovat do vzdělávání dospělých takové postupy a metody, které pomohou zpřístupňovat informace i seniorům, aby nedocházelo k žádné diskriminaci. (Šerák, 2009)

Univerzity třetího věku se sdružují v Asociaci Univerzit třetího věku, která byla u nás založena v roce 1993. Od roku 1993 je tato organizace členem AUITA (mezinárodní asociace univerzit třetího věku) a od 1994 i členem EFOS (Evropská federace studentů seniorů). Díky této asociaci se uskutečnilo ujednání forem a pravidel pro existenci U3V na vysokých školách. Základním pravidlem je garance odborného spojení s akreditovanou vysokou školou, která má své zaměření, dle kterého otevírá kurzy pro seniorské studenty. Minimální jednotkou je kurz v délce jednoho semestru, který musí obsahovat nejméně 12 hodin výuky lektora. Jednotlivé jednotky na sebe mohou navazovat a tvořit předměty či studijní cykly. Univerzity třetího věku jsou obvykle financovány z několika zdrojů, kam patří školné, které skládají senioři, podpora státní a grantová. Při univerzitě Palackého v Olomouci, která byla průkopnicí ve U3V se krom výuky předmětů pro seniory uskutečňuje i tzv. mezigenerační dialog, kdy studenti U3V navštěvují běžné předměty klasických denních studentů. U těchto předmětů se pečlivě zvažuje výběr témat a lektorů vzhledem k cílové skupině. (Špatenková, Smékalová, 2015, str. 140)

„Možná nejdůležitější výzva ve stárnutí společnosti zní: jít s časem. Proto by měli právě starší lidé využít šancí na rozšíření vzdělání. Neboť proti pocitu, že se člověk ve světě už vůbec nevyzná, neexistuje lepší prostředek než celoživotní učení.“ In Reidl, 2012, Německý spolkový prezident Horst Köhler v roce 2006)

Na univerzitě v německém Frankfurtu studuje 5 000 seniorů, což je nejvyšší číslo, ze všech univerzit v Německu. Celou univerzitu navštěvuje dokonce 30 000 dálkových posluchačů ve věku přes 50 let, z toho jich je 10 000 starších 70 let. Reidl píše o boomu u seniorů v oblasti nových technologií, kdy i v opravdu pokročilém věku je pro seniora výzva komunikace s příbuznými přes půl planety pomocí internetu. Autor věnuje celou knihu seniorům jako kupní síle, která chtě nechtě tvoří například v Německu až 60 %. (Reidl 2012)

Vzdělávání seniorů však nesaturují pouze univerzity třetího věku. Další subjekty se tedy pokusíme přiblížit v následující kapitole.

1.6.3.2 Hlavní subjekty vzdělávání seniorů v České republice

Po roce 1989 byl centralizovaný státní monopol na vzdělávání dospělých nahrazen dynamickým soukromým sektorem. Velkým problémem je, že vzdělávání dospělých se dá zřídit na volnou živnost, tudíž neexistuje žádná doložená odbornost k výkonu tohoto zaměstnání. Bohužel zájmové vzdělávání stát nijak neorganizuje, a především proto v této oblasti značně zaostáváme v rámci Evropy. Nejstarší institucí zájmového vzdělávání jsou knihovny, první doložená knihovna v české republice byla již roku 1775 univerzitní knihovna v Olomouci. Ve formální sféře je to Ústav pro informace ve vzdělávání (informační systém dalšího vzdělávání). Podle Šeráka tvořili senioři v roce 2005 zhruba 29 % všech osob zájmového vzdělávání. Dále prokázal, že čím je vzdělání osob vyšší tím, je jejich vyšší zájem o zájmové vzdělávání. Šerák vycházel ze šetření provedeného v roce 2002/2003 ve středočeském kraji. (Šerák 2009, str.197)

Dle Špatenkové, Smékalové patří k hlavním vzdělávacím institucím zabývajících seniory: Univerzity třetího věku, Akademie třetího věku a Univerzity volného času. (Špatenková, Smékalová 2015, str. 90). Podle nás je však pole mnohem širší. Zařadili bychom sem ještě kluby seniorů, kterých je po celé republice nejvíce, knihovny, kulturní domy a střediska a nesmíme zapomenout ani na masmédia. Všechny organizace podporující vzdělávání seniorů začaly vznikat tzv. od spodu jako reakce na poptávku populace.

1.6.3.3 Klub aktivního stáří a Akademie třetího věku

V roce 1982 na světovém Shromáždění o stárnutí WHO byl předložen návrh Červeného kříže na založení akademie třetího věku ještě v bývalém Československu. Návrh byl přijat a akademie třetího věku se začaly po republice šířit. První klub aktivního stáří byl otevřen již 1978 paní doktorkou Weberovou v Břevnově, kde hlavní myšlenkou bylo vytvořit platformu sociálního kontaktu pro osamělé seniory. Tato paní doktorka po pěti letech pomohla vytvořit klub aktivního stáří v Praze a tím se pověst roznesla i do dalších měst. Paní Steinová, která byla hlavní iniciátorkou vzniku pražského klubu s ním oslavila již 34. narozeniny a dál se stará o vzdělávání a hodnotný program pro seniory ve středních Čechách. (Steinová, 2018)

Kluby aktivního stáří se starají o kulturu jako celek, přičemž akademie třetího věku primárně pracují jen v oblasti vzdělávání. V dnešní době jsou financovány většinou kraji nebo přímo městy ve kterých sídlí. Jednotlivé akademie si tvoří svá pravidla pro přijetí, mívají různé délky trvání (od cyklu deseti přednášek, po dvou leté studium) a bývají zpravidla ukončeny nějakým neoficiálním diplomem.

1.6.3.4 U3V a Asociace univerzit třetího věku

Univerzity třetího věku začali existovat jako odnože Akademií třetího věku, od kterých se postupně odklonily a osamostatnily. Asociace univerzit třetího věku byla založena v roce 1993 v Praze jako nevýdělečná zájmová organizace. Kladla si za cíl podporovat vznik univerzit třetího věku, zprostředkovávat výměnu zkušeností mezi jednotlivými univerzitami, vytvářet mezigenerační dialog a tvorbu legislativy v oblasti vzdělávání seniorů. (Asociace univerzit třetího věku, 2018)

Ve svém dlouhodobém plánu na roky 2016-2020 si asociace klade za cíl zajistit nástroje pro sledování kvality na univerzitách, reflektovat zájmy a možnosti seniorů, pro lepší dostupnost studia, podněcovat kontakt všech sfér zabývajících se seniory (nevládní sektor, mezinárodní organizace, akademickou půdu a veřejnou správu). Dále je to pak propagace a oblast financí. (Dlouhodobí záměr Asociace univerzit třetího věku České republiky na období 2016-2020)

V současné době má asociace 38 členů. Za akademický rok univerzity třetího věku nabízely celkem 1406 kurzů, což je historické maximum. Tyto kurzy navštívilo celkem 53 611 účastníků. To jsou data, která zveřejnil na valném shromáždění Asociace docent Šolc v lednu tohoto roku.⁶

1.6.3.5 Virtuální univerzity třetího věku – dostupnost odkudkoli

Centralizaci služeb a všech výukových a administrativních věcí má Provozně ekonomická fakulta České zemědělské univerzity v Praze. Využíván je výukový software LSM Moodle, který je upraven dle potřeb starších osob. Pro konzultace přednášek mohou využívat regionální konzultační střediska, kde také absolvují případné testy. Výuka je většinou koncipována na dobu 3 let, tedy 6 semestrů, studující se na závěr studia schází k promoci.

Pro zapsání ke studiu musí daný student splnit několik pravidel: musí být osobou pobírající starobní důchod nebo invalidní důchod bez ohledu na věk či osoba v kategorii 50plus čekající na starobní důchod. Dále musí být účastník zapsán v jednom z konzultačních středisek. Jednotlivé semestry jsou ukončeny zápisem do průkazu celoživotního vzdělávání a ziskem Pamětního listu. Celé studium je zakončeno „promocí“ v aule ČZU v Praze. (Špatenková, Smékalová 2015, str. 98)

⁶Lze zhlédnout na: <https://www.youtube.com/watch?v=2fpUI4k6dBc&t=1109s>

Konzultačních středisek je celkem 250 a stále přibývají. Velice přehledně se dají nalézt na seniorských webech.⁷ Velice často probíhají přednášky v knihovnách nebo kulturních centrech měst.

1.6.3.6 Univerzity volného času

První založena v Praze 1993 zásluhou Dany Steinové. Dle jejích slov jde o formu zájmového vzdělávání, která není věkově omezena (pouze je nutná plnoletost), tudíž je vhodnou platformou pro mezigenerační komunikaci. Kvalita přednášek je garantována hostujícími učiteli vysokých škol. Studující nemusí mít žádné předchozí vzdělávání, stačí zápal pro danou tematiku. Vybrané kategorie osob (nezaměstnaní, matky na mateřské a senioři) studují pouze za vstupní poplatek 400 Kč, ostatní za 1400 Kč. Přednášky se konají zpravidla jednou týdně v různých i dopoledních hodinách. V nabídce převládají témata z historie.

1.6.3.7 Rozhlasová akademie třetího věku

Od listopadu roku 1991 byl vysílán v Českém rozhlase pořad pro seniory Stříbrná mozaika, jehož součástí byla i Rozhlasová akademie třetího věku. Ta se posléze od roku 1997 do roku 2010 vysílala jako samostatný pořad. „Studenti“-posluchači psali práce na témata různých cyklů a zasílali je lektorům. Témata cyklů byla například botanika, etnologie, psychologie. Vysílání trvalo od 20 do 25 minut. (Český rozhlas, 2018)

1.6.3.8 Experimentální univerzity pro prarodiče a vnoučata

Pilotní ročník 2004/2005 při Univerzitě Karlově v Praze organizovalo Centrum celoživotního vzdělávání. Umožňují dětem od 6 do 12 let a jejich prarodičům společné studium. Tento projekt umožňuje prarodičům nabývat nových rolí průvodců a objevitelů potenciálních oborů pro svá vnoučata. Dvojice prarodič a vnouče tvoří tým, který si radí a pomáhá. Přednášky se konají jednou měsíčně v sobotu. O letních prázdninách se konají týdenní soustředění. Podobný projekt při univerzitě Palackého v Olomouci je jmenuje „Přiveďte si svého vnuka.“ (Špatenková, Smékalová 2015, str. 99) Myšlenka společného vzdělávání seniorů a dětí mi přijde naprosto výjimečná, děti poznají své prarodiče v úplně jiném světle, a ještě se u toho mohou učit.

⁷Například: <https://e-senior.czu.cz/course/view.php?id=5§ion=14>,

1.6.3.9 Kluby seniorů

Kluby seniorů nemají jednotnou databázi, ale v každém městě a téměř v každé větší vesnici je komunitní setkávání seniorů nějakým způsobem vedeno. Některé kluby se více zaměřují na pohyb a turistiku, jiné více na vzdělávání, záleží na požadavcích ze strany seniorů, popřípadě na jejich zájmech, které se v nabídce promítají, protože si program sami tvoří.

1.6.3.10 Další organizace poskytující edukaci seniorů

Knihovny

Mezi další organizace zajišťující vzdělávání seniorů jistě patří knihovny, které mají u nás hlubokou tradici ve spojení s křesťanstvím. První klášterní knihovna na našem území je datována k roku 993 v Břevnově. Veřejné knihovny však začaly vznikat až v době osvícenectví kolem roku 1777 ve spojení s univerzitou. V České republice je na 10 tisíc obyvatel 5,1 knihovny, přičemž průměr Evropské unie je 1,3 knihovny na 10 tisíc obyvatel. Pro naše šetření významným číslem je počet uspořádaných vzdělávacích akcí knihovnami, který pro rok 2016 činil 42 153. Tyto akce navštívilo celkem 896 tisíc osob. (Richter, 2017)

Kulturní domy a střediska

Kulturní centra bývají někdy zázemím pro různá setkávání seniorských klubů, nebo centry kultury v obcích, kde třeba nemají jiné možnosti. Jde o centra, která plní spíše charakter sociální setkávání než typicky vzdělávací, ale v programu mohou mít i vzdělávací programy a semináře.

Pobytová a sociální zařízení

Vzdělávání v těchto zařízeních, má dle Malíkové svá specifika, zaměřuje se především na výchovu klientů pro komfort života v daném zařízení a je důležitým aspektem komunikace, aby si klient rozuměl s personálem a byl informován o své situaci. Znalosti o poskytovaných službách, chodu zařízení a na koho se lze obrátit v případě potřeby. (Malíková 2011, str. 61)

Zájmové kluby a sdružení

Mezi nejznámějším patří asi rada seniorů České republiky, která sdružuje organizace, kde je více než polovina členů v seniorském věku. Dále pak má každý kraj svou radu seniorů, která řeší problémy specifické pro daný kraj. Rada seniorů vydává i svůj vlastní časopis, který se jmenuje Doba seniorů a vychází jednou měsíčně. Česká republika specifická i množstvím zájmových klubů či spolků různého zaměření, od klubů zahrádkářů, přes sportovně rekreační zájmy, jakou jsou turistika, rybaření nebo třeba houbaření, po kreativní a kulturní spolky typu pěveckých souborů, divadelních útvarů a kurzů s malířským a rukodělným potenciálem.

Masmédia

Masmédia, ač svůj vzdělávací potenciál nemusí nutně ventilovat jako prvotní, jsou jistě zdrojem informací pro seniory, kteří žijí v ústraní nebo v izolaci. Informace předkládané médii nejsou vždy zcela pravdivé a senioři je mohou brát do důsledků, což vyvolává nesoulad při střetu s realitou.

Další důležitou rolí masmédií je obraz seniora pro společnost. V soudobé společnosti obraz seniora není vhodně nastaven. Senior je v našich očích vykreslován jako bezbranný zatěžovatel sociálního systému, který se o sebe nedokáže postarat. Navíc je stárí v reklamách mnoha produktů pojmáno velmi negativně. Je třeba tento obraz změnit a postarat se o pozitivní přijetí seniorů jako plnohodnotných občanů.

1.7 Vzdělávání seniorů v zahraničí

Univerzity třetího věku jsou nastaveny v každé zemi poněkud odlišně, ale ve výsledku země Evropy drží model, kde jsou V3U součástí běžných univerzit. Výjimku tvoří pouze Velká Británie.

Velká Británie

Žádné věkové omezení pro studium, většinou ale starší 50 let nebo odejití do důchodu, neformální důvěrná atmosféra, podněcují osoby se znalostí jednotlivých témat k předávání jiným, vedení seminářů je na dobrovolnické bázi svépomocně. (Ondráková, 2012)

První univerzita zde vznikla v roce 1981 v Cambridge. Výuku neprovází žádné zkoušky ani zápočty a hlavním mottem je „učení pro radost“. Hlavním sjednotitelem V3U je organizace The Third Age Trust se sídlem v Bromley. Tato organizace se snaží rozšiřovat nabídky kurzů i regionů, kde mohou probíhat. Financování V3U je z velké části na účastnících kurzů, popřípadě z grantů. Od roku 1969 fungují v Británii Open University, kde může senior získat akademické vzdělání. (Špatenková a Bulušková 2010)

USA

Ve spojených státech a Severní Americe najdeme tzv. Osher, což jsou vlastně V3U na bázi dobrovolnictví, které fungují při běžných univerzitách. Velice populární je využití internetu, pod názvem Elderweb. Vzniklo pro univerzitu v Edmontonu internetové společenství, které pomáhá osobám na 45 let věku s nesnázemi v oblasti měnících se technologií. Na podobné bázi funguje i SeniorNet, který ale krom internetové podpory má po státech na dvě stovky kamenných center. Oba internetové programy fungují z členských příspěvků, které činí od 70-30 dolarů ročně. (Špatenková a Bulušková, 2010)

Krom Oshers existuje v USA ještě Institut pro profesionály v důchodu.⁸ Při univerzitě Harward vznikl dokonce institut pro učení v důchodu.⁹ Oba subjekty pracují na bázi dobrovolnictví členů, přičemž institut v Harwardu je určen především absolventům a bývalým vyučujícím, kteří přesáhli určitý věk.

Austrálie

Pro osoby starší 50 let, kteří již nepracují na plný úvazek je v nabídce celkem 125 univerzit třetího věku. Vyučující a vedoucí skupin jsou většinou dobrovolníci, úroveň kurzů tedy může být různá, je finančně nenáročná a studující nemusí prokazovat žádný stupeň vzdělání pro přijetí jako tomu je u nás. V Austrálii vznikla úplně první virtuální univerzita třetího věku při Griffithské univerzitě. (Špatenková a Bulušková, 2010)

Slovensko

Pro naši společnou historii je situace v oblasti vzdělávání seniorů velmi podobná jako u nás. Celkem 13 univerzit tretieho veku (U3V), s 5 tisíci studenty, první založena na Univerzitě Komenského v Bratislavě v roce 1990. Zajímavostí je, že některé univerzity berou studenty již od 40 let věku, popřípadě do 45 let. Jednota dôchodcov na Slovensku. Nezávislé občanské sdružení se 74 tisíci členy, která je součástí mezinárodních organizací EURAG a EFOS a byla u vzniku prvních U3V. Zastupuje hlasy seniorů i ve vládě při tvorbě Národního programu na ochranu starších lidí. (Asociácia univerzit tretieho veku na Slovensku, 2018)

Polsko

První země střední Evropy, kde vznikla V3U 1975 ve Varšavě. Odtud se toto studium šířilo do sousedních zemí. Dnes cca 400 V3U s celkem 90 000 studenty. Všechny V3U však nejsou pod akademickou půdou a financování je zde také jiné, hlavními zdroji jsou orgány místní samosprávy.

Německo

Každá spolková země má ve vzdělávání seniorů nastavena jiná pravidla. Mezi nejznámější univerzy, které vzdělávají seniory patří Univerzity v Ulmu, kde bylo 1994 založeno Centrum pro všeobecné vědecké a další vzdělávání (ZAWIW). Dále v Německu fungují Volkshochschule (Lidové vysoké školy), které se v konceptu podobají našim akademiím třetího věku. Jako socializační prvek funguje internetový klub seniorů SeniorenNet a Seniorentreff. Stránky jsou opatřeny speciální grafikou (zvětšení písma a možnost předčítání textu).

⁸V originále Institute for Retired Professionals

⁹V originále institut for Learning in Retirement

Rakousko

V Rakousku studují senioři na vysokých školách spolu s běžnými studenty, na uměleckých oborech musí dokonce absolvovat přijímací řízení. Věková hranice studentů je nižší než u nás, u žen je to 40 let a u mužů o pět let více. (Špatenková a Bulušková, 2010)

Holandsko

Zde existuje obdoba V3U v podobě tzv. HOVO (Hoger Onderwijs voor Ouderen).¹⁰Těchto institucí je zhruba 21 s celkovým počtem 24 tisíc studentů podle výroční zprávy z roku 2017. (HOVO, 2018)

Ve všech zemích světa je patrný trend zlepšování kvality života seniorů, tuto nabídku senioři, dle čísel návštěvnosti univerzit, jistě kvitují. Mohou zde nalézt možnosti vlastní seberealizace, smysluplnou náplň volného času a tolik chybějící sociální kontakt. To že mladší generace mohou komunikovat se staršími pomáhá k uvolňování napětí ve společnosti. Studium téměř ve všech zemích je na dobrovolnické bázi, znalosti absolventů nejsou ověřovány testy, kvalita se proto velmi liší.

1.8 Mezinárodní organizace vzdělávání seniorů

AUITA

V překladu Mezinárodní asociace univerzit třetího věku¹¹ je federace sdružující organizace, ale především U3V, které mají podobné cíle mezi, které patří podpora celoživotního vzdělávání, výzkumu a výměny zkušeností ve prospěch seniorů. V chartě této organizace je velice hezký poslední bod, ve kterém se píše, že do budoucnosti chce tato organizace pomáhat s prodlužováním délky života nabídkou intelektuálních i fyzických podmínek pro aktivní stárnutí. (AUITA, 2018)

EFOS

Evropská federace starších studentů založená v roce 1990 v Innsbrucku se stará především o podporu a šíření myšlenky akademického studia starších osob, financování projektů a výzkumů. Jednou z hlavních náplní organizace je odstraňování bariér bránících vzdělávání seniorů po celé Evropě. Jednou ze zajímavostí je, že již dlouhé roky je ve vedení organizace Slovenka doktorka Hrapková. (Hrapková 2010)

ZAWiW

¹⁰V překladu Vyšší vzdělávání pro seniory

¹¹V přesném znění International Association of the Universities of the Third Age

Centrum pro všeobecné vědecké a další vzdělávání se sídlem v Německém Ulmu se stará především vytváření nových vzdělávacích programů pro seniory a podporu výzkumu ve všech oblastech spojených gerontologií. (ZAWiW, 2018)

EURAG

Jedná se o nepolitickou nestátní organizaci podporující kvalitu života starších osob ve společnosti, na všech společenských a politických úrovních. EURAG se zaměřuje především na ochranu a prosazování práv starších občanů i na úrovni bruselské Rady Evropy. (EURAG, 2018)

Ač se všechny tyto organizace snaží být politicky nezávislé, musíme si přiznat, že koncept celoživotního učení i vzdělávání seniorů patří pod dikci politiky. Společnost pojímá vzdělávání jako berličku konkurenceschopnosti a ekonomické prosperity. Vlády Evropských zemí se snaží přenášet odpovědnost z rukou státu do rukou jednotlivce. Tyto snahy nesou s sebou jistá negativa, ale také pozitiva v oblasti lepšího přístupu ke vzdělávání, technologiím a širší nabídce příležitostí. Senior jako objekt vzdělávání bude stále více v popředí zájmu s tím, jak budou dorůstat generace, které jsou již na koncept celoživotního učení zvyklé. Bude potřeba učení seniorů brát jako samostatnou a hodnotnou oblast vzdělávání, která nás určitě může posouvat kupředu.

Empirická část

2 Charakteristika výzkumného projektu

Celoživotní vzdělávání, vzhledem k demografickému vývoji, bude stále důležitějším tématem, proto jsme se rozhodli zmapovat jeho charakter v Libereckém kraji. Rádi bychom odhalili eventuální nedostatky v této oblasti, popřípadě utvořili ucelený pohled na aktuální situaci. Charakterem výzkumu se o to v dalších části práce pokusíme. Výzkum byl součástí studentské grantové soutěže Technické univerzity Liberec.

2.1 Cíle výzkumu

Cílem empirické části práce je zmapovat aktuální situaci v oblasti celoživotního vzdělávání seniorů v Libereckém kraji.

Dílními cíli je prozkoumat aktuální nabídku v oblasti vzdělávání seniorů a vyhledat největší subjekty, které tyto služby nabízejí, dále zjistit, které jsou hlavní překážky bránící seniorům ve vzdělávání a kolik jsou senioři ochotni investovat do vzdělávání ve volném času.

Aplikačním cílem diplomové práce je pomocí analýzy nabídky a poptávky, navrhnout praktická doporučení v oblasti vzdělávání seniorů.

2.2 Metoda výzkumu

Výzkum byl postaven na dotazníkovém šetření, které bylo vyhodnocováno kvalitativní strategií. Na základě zvolené strategie jsme vypracovali dotazník se 17 otázkami. Použili jsme otázky uzavřené, polouzavřené a škálové. Dotazník byl sestavován s ohledem na cíle výzkumu a výzkumné otázky. Před zahájením vlastního výzkumu proběhl předvýzkum, kde byla ověřována srozumitelnost otázek. V dotazníku se nevyskytly žádné bariéry, pouze byl označen za dlouhý, což bohužel vzhledem k nastavení výzkumných otázek nešlo ovlivnit, proto byl v období května až června 2017 dán do oběhu. Dotazník byl distribuován dvěma způsoby, a to elektronickou cestou pomocí mailové korespondence a aplikace Survivo, tištěnou verzí dotazníku, kterou respondent vyplňoval sám, popřípadě byl dotazník použit jako forma rozhovoru. Tato forma byla použita v případech nejstarší skupiny seniorů. Senioři byli osloveni náhodně, v souladu s naplňováním stanovených kvót.

2.2.1 Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka:

HVO 1) Jaký je zájem seniorů o volnočasové a vzdělávací aktivity v Libereckém kraji?

Dílčí výzkumné otázky:

DVO 1) Jaké volnočasové a vzdělávací aktivity preferují senioři v Libereckém kraji?

DVO 2) Jaký je vztah mezi překážkami bránícími vzdělávání seniorů a velikostí obce v Libereckém kraji?

DVO 3) Jaký je vztah mezi velikostí obce v Libereckém kraji a financemi, které jsou senioři ochotni investovat do volnočasových a vzdělávacích aktivit?

DVO 4) Jaký je vztah mezi pohlavím a zájmem o volnočasové a vzdělávací aktivity v Libereckém kraji?

DVO 5) Jaký je vztah mezi zájmem o vzdělávací a volnočasové akce a věkem respondentů v Libereckém kraji?

2.2.2 Výzkumné hypotézy

S ohledem na zadané cíle výzkumu jsme stanovili nulové a alternativní hypotézy. Chráska (2016, str. 62) definuje nulovou hypotézu jako předpoklad, který předpokládá, že mezi proměnnými není vztah. Pokud se však ukáže, že vztah mezi proměnnými existuje přijímáme tzv. alternativní hypotézu.

2.2.2.1 Nulové hypotézy

H0 1) Mezi velikostí obce a překážkami bránícími seniorům v Libereckém kraji v účasti na volnočasových a vzdělávacích aktivitách není statisticky významný rozdíl.

H0 2) Mezi velikostí obce v Libereckém kraji, kde senior žije, a velikostí investice do vzdělání či volného času není statisticky významný rozdíl.

H0 3) Mezi pohlavím a zájmem o volnočasové a vzdělávací aktivity seniorů v Libereckém kraji není statistický rozdíl.

H0 4) Mezi věkem a zájmem o vzdělávání a volnočasové aktivity v Libereckém kraji není statisticky významný rozdíl.

2.2.2.2 Alternativní hypotézy

HA 1) Mezi velikostí obce a překážkami bránícími seniorům v Libereckém kraji v účasti na volnočasových a vzdělávacích aktivitách je statisticky významný rozdíl.

HA 2) Mezi velikostí obce, kde senior žije, a velikostí investice do vzdělání či volného času je statisticky významný rozdíl.

HA 3) Mezi pohlavím a zájmem o volnočasové a vzdělávací aktivity seniorů v Libereckém kraji je statistický rozdíl.

HA 4) Mezi věkem a zájmem o vzdělávání a volnočasové aktivity v Libereckém kraji je statisticky významný rozdíl.

2.3 Charakteristika výzkumného souboru

V diplomové práci jsme pracovali se vzorkem 100 respondentů seniorského věku z Libereckého kraje, abychom udrželi vzorek respondentů v poměru ke statistickým číslům všech seniorů v Libereckém kraji a použili jsme metodu kvótního výběru. Dle Nešpora jde o „jeden ze způsobů získání výběrového souboru při statistickém šetření“. Základní idea spočívá v předpokladu, že shoda složení výběrového souboru se souborem základním z hlediska vybraných identifikačních znaků zajistí také shodu statistického rozdělení ostatních znaků, které tvoří předmět zjišťování. (Sociologická encyklopedie 2018) Mezi identifikační znaky, kterým se říká kvótní znaky, jsme zařadili věk, pohlaví a velikost obce. Jsme si vědomi, že tato metoda není zcela ideální pro reprezentativnost výběrového souboru mimo námi stanovené kvótní znaky.

Tabulka 1: Základní výzkumný soubor – Liberecký kraj¹² – absolutní počet (N)

Velikost obce (počet obyvatel)	Počet seniorů dle věku a pohlaví (absolutní počet – N)											
	65–69 let		70–74 let		75–79 let		80–84 let		Nad 85 let		Celkem	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Do 999	1856	1951	1086	1283	729	1094	445	901	268	633	4384	5862
1000 – 4999	2082	2319	1257	1683	930	1411	579	1187	317	993	5165	7593
5000 – 9999	1585	1929	993	1431	749	1148	462	949	277	755	4066	6212
10000 – 19999	749	857	473	602	331	523	202	456	143	305	1898	2743
20000 – 49999	1857	2225	1131	1545	744	1223	499	1028	313	792	4544	6813
50000 – 99999	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

¹² Kvóty – věk, pohlaví a velikost obce

100000 a více	2457	3012	1453	2078	1111	1717	768	1490	452	1189	6241	9486
Celkem	10586	12293	6393	8622	4594	7116	2955	6011	1770	4557	26298	38709
Celkem											65 007	

Zdroj: ČSÚ 2011

Po přepočtu procentuálního zastoupení z celkového počtu seniorů v Libereckém kraji jsme dospěli k číslům pro výzkumný vzorek (viz. Tabulka 2). Tento výzkumný vzorek je zaokrouhlen dle matematických pravidel na dvě desetinná místa. Při počtu 100 respondentů nám tedy dle stanovených kvót vychází následovně: 35 respondentů ve věku 65-69 z toho 19 seniorek a 16 seniorů, 23 respondentů ve věku 70-74 z toho 12 seniorek a 11 seniorů, 17 respondentů ve věku 75-79 z toho 9 seniorek a 8 seniorů, 17 respondentů ve věku 80-84 let z toho 12 žen a 5 mužů a konečně 8 respondentů ve věku nad 85 let z toho jen 2 senioři a 6 seniorek. Další tabulka toho čísla potvrzuje a pracuje ještě s posledním kvótním znakem a tím je velikost obce.

Tabulka 2: Základní výzkumný soubor – Liberecký kraj¹³ – relativní počet (%)

Velikost obce (počet obyvatel)	Počet seniorů dle věku a pohlaví (relativní počet – %)											
	65–69 let		70–74 let		75–79 let		80–84 let		Nad 85 let		Celkem	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Do 999	2,85	3,00	1,67	1,97	1,12	1,69	0,69	1,39	0,42	0,98	6,75	9,03
1000 – 4999	3,20	3,58	1,94	2,59	1,43	2,17	0,89	1,83	0,49	1,37	7,95	11,54
5000 – 9999	2,44	2,97	1,54	2,21	1,15	1,76	0,71	1,46	0,43	1,16	6,27	9,56
10000 – 19999	1,15	1,32	0,73	0,93	0,52	0,81	0,31	0,70	0,22	0,48	2,93	4,24
20000 – 49999	2,86	3,42	1,74	2,39	1,15	1,88	0,77	1,58	0,48	1,22	7,00	10,49
50000 – 99999	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
100000 a více	3,79	4,64	1,72	2,24	3,20	2,65	1,19	2,30	0,70	1,83	10,58	13,66
Celkem	16,29	18,92	9,34	12,33	8,57	10,96	4,53	9,26	2,74	7,04	41,48	58,52
Celkem											100,00	

Zdroj: vlastní výpočty

¹³ Kvóty – věk, pohlaví a velikosti obce

Respondenty jsme získávali již popsánymi způsoby, abychom se pokusili o co možná největší různorodost. Navštívili jsme dva domy pro seniory, celkem 5 měst a 5 vesnic, přičemž ve výpočtech používáme pro označení vesnice obce do 5000 obyvatel a větší obce považujeme za města. 20 dotazníků bylo získáno elektronicky a 80 tištěnou formou, z toho 63 bylo vyplňováno respondenty osobně a 17 vyplňováno zadavatelem a předkládáno formou rozhovoru především kvůli zdravotním omezením seniorů. 25 dotazníků bylo vyplněno v Liberci, tedy krajském městě, celkem 15 elektronicky a 10 v tištěné formě. 17 dotazníků bylo vyplněno v Jablonci nad Nisou, což je rodné město autorky práce, zde byly 2 dotazníky vyplněny elektronicky a 15 tištěnou formou. Přičemž 6 jich bylo vyplněno v domově pro seniory společně s autorkou a 6 seniory z okolí autorky. Mezi další města, kde byl dotazník zadáván byl Turnov, Tanvald a Železný Brod. Mezi vesnice byl vybrán Bedřichov, Rádlo, Desná, Lučany a Smržovka, kde byl navštíven druhý domov pro seniory.

2.3.1 Metodologie výzkumu

Pro účely výzkumu byla použit kvantitativně orientovaná metodologie. Jedná se o metodu, která dle Průchy používá exaktní metody a nástroje pro měření a následné vyhodnocení. U této metody je snaha o objektivnost, vyhnout se subjektivním závěrům a práce s numerickými daty. (Průcha 2014, str. 106-107)

Z metod kvalitativního výzkumu byl použit dotazník. Dle Chrástky jde o frekventovanou metodu zisku dat, která má své výhody i nevýhody. Jako největší výhodu spatřuje úsporu času a mezi nevýhody řadí to, že respondenti mohou velice často odpovídat zkresleně v tom smyslu, že zaškrtnou odpověď, kterou dle jejich mínění chce zadavatel dotazníku slyšet. (Chrátka 2010, str. 158)

Dle Průchy je konstrukce dotazníku složitou záležitostí a je velmi důležité, jak se sestaven. Je nutné brát zřetel na přiměřenost rozsahu, druh otázek, způsob zadávání dotazníku a návratnost. (Průcha 2014, 115-116)

V dotazníku byly použity otázky uzavřené pod položkami číslo 1,2,3, 5, 8,12 a 14. Seniori mohli vybírat z pěti položek pouze jednu. Tyto otázky byly zastoupeny pod otázkami číslo 4 a 6. Dále otázky polouzavřené, kde mohli seniori vybírat z pěti položek a pátá položka zůstávala otevřená. Posledním druhem otázek byly otázky škálové hovoříme o tzv. Likertových škálách, při nichž respondent vybírá z pěti stupňové škály jedna až pět, kde číslo jedna skrývá odpověď

určitě ano, číslo dva spíše ano, číslo tři nevím, číslo čtyři spíše ne a číslo pět určitě ne. Škálové otázky měli číslo 9, 10, 11, 13, 15, 16 a 17.

Dotazník byl v souladu s etikou výzkumu anonymní, nikde nebyly zjišťovány žádné bližší osobní údaje než věk a velikost obce ve kterém senior žije. Byla snaha zjistit subjektivní pohled seniorů na trávení volného času, zda senioři znají a využívají subjekty nabízející vzdělávání.

2.3.1.1 Techniky zpracování a vyhodnocení dat

Statistické zpracování dat získaných prostřednictvím dotazníku se skládalo z popisné statistiky a testování hypotéz. V rámci popisné statistiky byly k otázkám s několika variantami odpovědi vytvořeny tabulky absolutních a relativních četností a sloupcové grafy relativních četností. Pro otázky s odpověďmi na Likertově škále 1-5 byly vypočteny průměry a směrodatné odchylky a pruhové grafy průměrů. V rámci testování hypotéz bylo testováno 5 statistických hypotéz. Volba vhodného testu závisela na typu proměnných, jejichž závislost byla testována.

U hypotézy 1H se jednalo o závislost mezi velikostí obce (ordinální proměnná) a překážkami bránícími seniorům v Libereckém kraji v účasti na volnočasových a vzdělávacích aktivitách (intervalová proměnná na Likertově škále 1-5). K testování závislosti ordinální a intervalové proměnné bylo vhodné použít test nezávislosti založený na Spearmanově koeficientu pořadové korelace.

U hypotézy 2H se jednalo o testování závislosti mezi velikostí obce (proměnná ordinálního typu) a velikostí investice do vzdělání (proměnná ordinálního typu). Závislost dvou proměnných ordinálního typu bylo vhodné testovat pomocí testu nezávislosti založeného na Spearmanově koeficientu pořadové korelace.

U hypotézy 3H se jednalo o závislost zájmu o volnočasové a vzdělávací aktivity (intervalová proměnná na Likertově škále 1-5) na pohlaví (nominální proměnná). Vzhledem k tomu, že byl dle Shapiro-Wilkova testu zamítnut předpoklad normálního rozdělení, byl k porovnání zájmu o jednotlivé volnočasové a vzdělávací aktivity na základě pohlaví použit Mann-Whitneyho test.

U hypotézy 4H se jednalo o závislost mezi věkem (ordinální proměnná) a zájmem seniorů v Libereckém kraji o účast na volnočasových a vzdělávacích aktivitách (intervalová proměnná na Likertově škále 1-5). K testování závislosti ordinální a intervalové proměnné bylo vhodné použít test nezávislosti založený na Spearmanově koeficientu pořadové korelace.

Výsledky statistických testů byly vypočteny pomocí softwaru STATISTICA CZ 12. O nulové hypotéze bylo rozhodnuto na základě p-hodnoty s hladinou významnosti 0,05. V případě p-hodnoty nižší než 0,05 byla tedy nulová hypotéza zamítnuta ve prospěch hypotézy alternativní.

2.3.1.2 Specifika Libereckého kraje v oblasti volného času a vzdělávání seniorů

Abychom mohli co možná nejlépe popsat situaci v oblasti vzdělávání v Libereckém kraji, pokusíme se stručně nastínit jeho hlavní znaky. Dle tabulky Českého statistického úřadu, ze které jsme vycházeli při výpočtech kvót, bylo v roce 2011 v Libereckém kraji celkem 65 007 osob seniorského věku z toho zhruba 40 % tvořili muži a 60 % ženy. Zhruba 35 % seniorů žije na vesnici a 65 % ve městech.

Pro představu nabídky služeb pro seniory jsme čerpali z registru poskytovatelů sociální služeb a katalogu poskytovatelů sociálních služeb v Libereckém kraji 2016/2017. Jsme si vědomi, že některé služby neslouží primárně seniorům, ale širší skupině lidí, kam můžeme seniory zařadit. Tyto služby vzhledem k rozsahu a tématu práce vynecháme a soustředíme se primárně na služby pro seniory.

Dle šetření Českého statistického úřadu z roku 2014 disponoval kraj 18 domovy pro seniory s kapacitou 988 lůžek, z toho 7 zařízení s 332 lůžky se nacházelo v okrese Liberec a jen dva s kapacitou 192 lůžek v okrese Jablonec nad Nisou. (ČSÚ, 2015) Zde došlo k malému zlepšení, v okrese Jablonec nad Nisou jsou momentálně 3 domovy pro seniory.

V kraji je celkem 19 domovů pro seniory a domovů s pečovatelskou, 14 domovů se zvláštním režimem, kde přijímají seniory s různým druhem postižení. Celkem to tvoří 1520 lůžek, kde mají senioři zázemí. Dále máme v kraji 9 center sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby s postižením, 7 center denních služeb, kde probíhá vzdělávání, ale ta jsou primárně určena osobám s postižením. (MPSV, 2018)

Největšími nestátními organizacemi v kraji, jejichž cílovou skupinou jsou senioři:

Komunitní středisko KONTAKT Liberec, které zajišťuje seniorům a zdravotně znevýhodněným. Sdružuje a pomáhá celkem 18 klubům pro seniory s různou tematikou. Dále na svých stránkách uveřejňují ucelený přehled „akcí“ pro seniory a zprostředkovávají dotovanou přepravu. Má zde zázemí i Centrální klub seniorů, ten je otevřen od pondělí do čtvrtka od 10-17:00 a v pátek od 10-14:00. Senioři tu mají zdarma internetové připojení, knihy a časopisy, stolní společenské hry. Pod střediskem kontakt funguje také rada starších, která má

poradní hlas v krajských otázkách týkajících se seniorů. (Komunitní středisko KONTAKT Liberec, 2018)

Mezi největší subjekty poskytující vzdělávání seniorů patří Technická univerzita. Ta otevřela studium pro seniory v akademickém roce 1998/1999. V tomto roce nastoupilo ke studiu 16 seniorů, od toho roku zájem o studium stále stoupá až k počtu 386 v akademickém roce 2014/2015. Vzdělávání seniorům nabízí v 44 kurzech různého zaměření na dobu 3 a 5 let. Poplatky za studium jsou relativně vysoké i když tvoří polovinu ceny, kterou platí účastníci ve studium celoživotního vzdělávání. Za semestr činí poplatek v případě jednoho oboru 1000 korun za semestr, v případě dvou předmětů 1500 a příplatek za cizí jazyk je ještě 800 korun. (TUL, 2018) Například na U3V v Mladé Boleslavi platí stejné ceny, ale za celý akademický rok.

Dalším velkým subjektem poskytující vzdělávání obecně je Krajská vědecká knihovna Liberec. Je zázemím pro Virtuální univerzitu třetího věku, pořádá vzdělávací akce různého druhu, zajišťuje přístup k internetovému připojení a informačním technologiím a mezi knihovní výpůjčky. Dle výroční zprávy knihovny za rok 2017 se v knihovně uskutečnilo celkem 936 vzdělávacích akcí s návštěvností 22 842 osob. Od tohoto roku knihovna nabízí i novou službu, donášku knih imobilním čtenářům. Senioři tvoří 15 % všech klientů knihovny, což je zhruba 3 200 seniorů. (Zpráva o činnosti krajské vědecké knihovny v Liberci, 2017)

Klubů seniorů je možné najít téměř v každém městě kraje, je bohužel s podivem, že není nějaký jednotný web, kde by si senior z kraje mohl najít příslušný klub v jeho městě. 7. února se konalo zasedání platformy Libereckého kraje ke strategii přípravy na stárnutí populace. Zde bylo toto téma prodiskutováno a připravuje se otevření informačního centra pro seniory, kde by mohli řešit s pracovníky své problémy.¹⁴

Akademie třetího věku jsou v Jablonci nad Nisou, České Lípě, Turnově, kde je při ZUŠ akademie umění pro seniory. V krajském městě bohužel chybí, je zde jen virtuální univerzita třetího věku se zázemím v krajské knihovně a U3V.

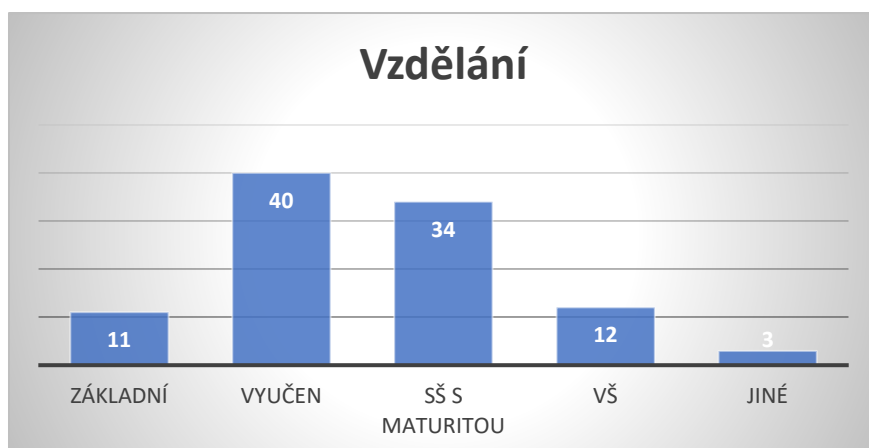
Ač se může zdát, že vzdělávacích volnočasových aktivit pro seniory je dostatek, máme pocit, že tomu tak zcela není. Nastínění hlavních problémů v oblasti vzdělávání seniorů v Libereckém kraji:

¹⁴Informace z článku: V Libereckém kraji chybí informační centrum pro seniory z portálu www.moderniobec.cz, Dostupné z: <https://moderniobec.cz/v-libereckem-kraji-chybi-informacni-centrum-pro-seniory/>

- V kraji zcela chybí ucelená nabídka služeb pro seniory, nabídka aktivit pro seniory chybí i v krajském tisku, ale i v tisku obecním či městském, rubrika patřící nabídce aktivit mnohdy chybí, popřípadě má jen oznamovací charakter jako report po proběhlé události.
- Chybí jistota ve financování, velké subjekty, jako je univerzita, nebo krajská knihovna jsou v této oblasti ve velké výhodě, ale občanská sdružení nebo spolky žijí z roku na rok.
- Malá a nebo téměř žádná spolupráce mezi obcemi. Obce si „hrají na svém písečku“ a služby, které seniorům poskytují, si ponechávají pouze pro obyvatele v dané obci.
- V seniorské oblasti se stále řeší jen oblasti sociální péče, ale na oblast prevence nebo oblast, která pomáhá potenciál seniora udržet a rozvíjet se zcela zapomíná.
- Naprosto chybí propojení nestátních organizací s organizacemi obecními, státními. Bohužel mnohdy obce přímo stěžují práci a existenci nestátním organizacím.
- Malá propagace aktivit pro seniory na všech informačních kanálech.
- Podhodnocování potenciálu vzdělávání v seniorském věku

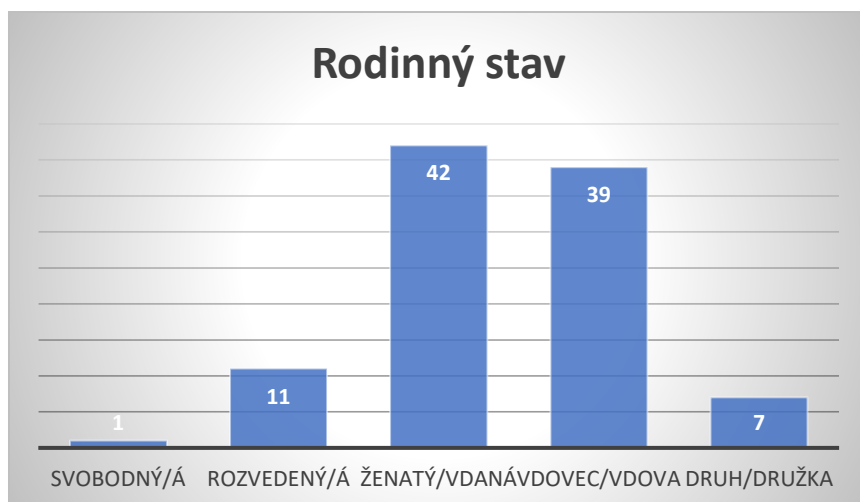
2.3.2 Výsledky a interpretace výsledných dat

V této kapitole bychom nejprve chtěli uvést grafický přehled základních identifikačních údajů respondentů. Základní parametry kvótního výběru již nebudeme zmiňovat, proto bychom se rádi zaměřili na další zajímavé údaje. Stovka respondentů tvořila různorodou škálu. Nejvyšší dosažené vzdělání a rodinný stav můžeme vidět v grafech níže.

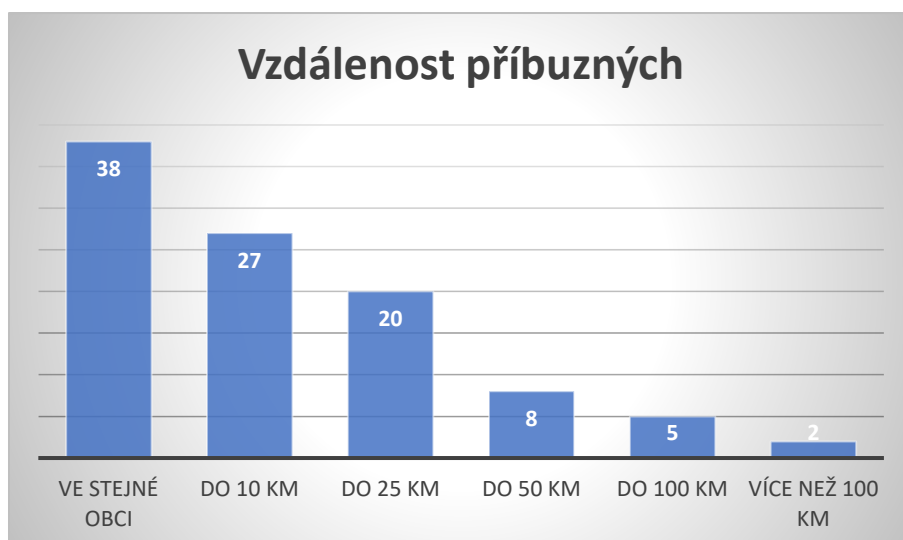
Graf 1: Rozdělení respondentů dle vzdělání

Zaslouží se podotknout, že ve výzkumu jsme zapomněli v oblasti vzdělání na kolonku vyšší odborné či nástavbové vzdělání, toto vzdělání tedy mohlo být eventuálně vyplněno v kolonce jiné, ale nestalo se tak. 75 % vysokoškolských respondentů bylo mužů, jen 25 % žen, což lze vysvětlit faktem, že pro ženy narozené před rokem 1946 nebylo vzdělávání prioritou. V dané době byly ženy brány jako matky a pečovatelky o rodinu.

Graf 2: Rozdělení respondentů dle rodinného stavu

Je velice zajímavé vidět kolik seniorů je ovdovělých a poměru ženatých/vdaných. Z celkového počtu ovdovělých bylo 10 mužů a 29 žen, což je potvrzuje trend delšího průměrného dožití žen. Dle statistického úřadu je to v Libereckém kraji u žen v průměru 81,82 let a u mužů 76,15 roku, oba údaje jsou nad celorepublikovým průměrem. (Český statistický úřad, 2016)

Graf 3: Rozdělení respondentů dle vzdálenosti nejbližších příbuzných

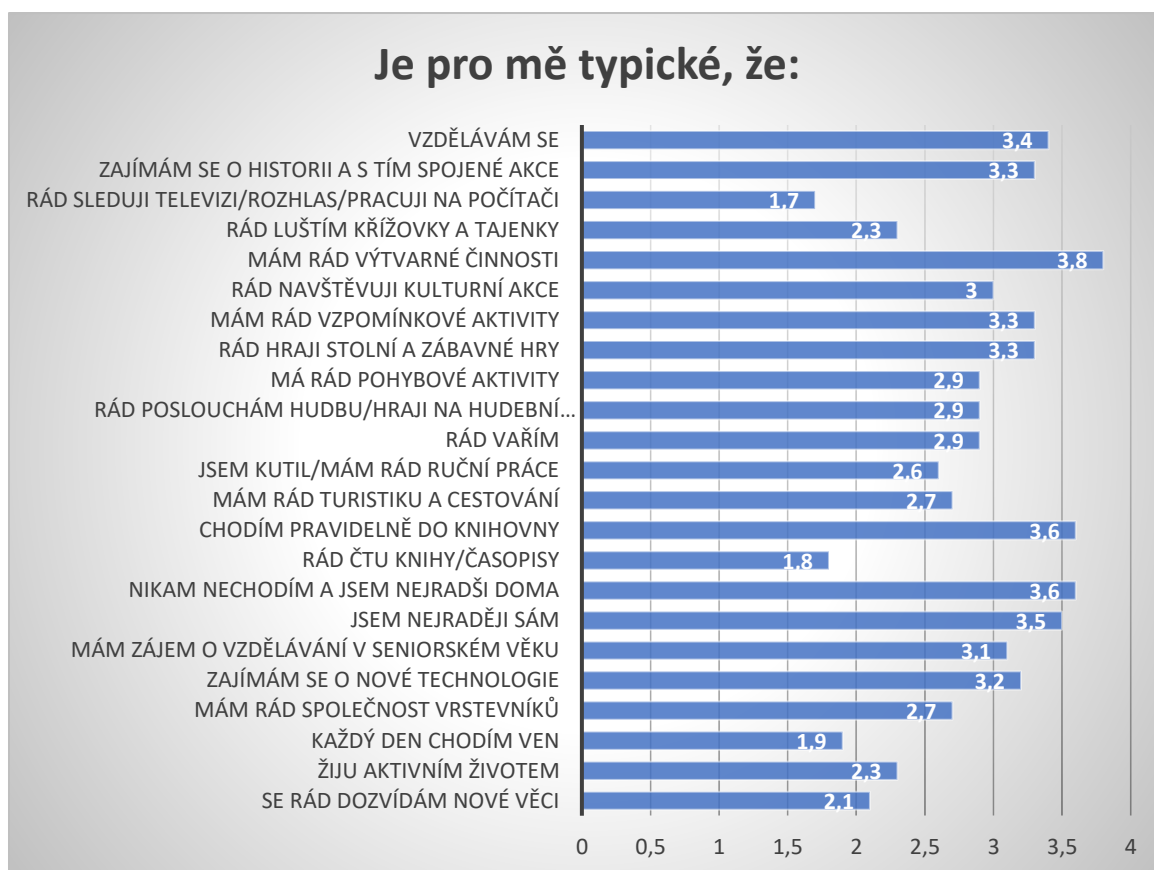
Jako poslední v této podkapitole předkládáme graf uvádějící, jak daleko od seniora žijí jeho nejbližší příbuzní, tento údaj jsme v úvahách pokládali za důležitý při předpokladu, že senior, který žije oddělen od příbuzných bude častěji navštěvovat volnočasové a vzdělávací aktivity. Tato domněnka se však nepotvrdila a situace je spíše opačná.

2.3.3 Ověřování výzkumných otázek a hypotéz

V následující kapitole budeme analyzovat výzkumné otázky a ověřovat nastavené hypotézy. Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit, zda senioři mají zájem o vzdělávání v Libereckém kraji, dostat jednoznačnou odpověď na tuto otázku nám přišlo poněkud zjednodušené, proto si dále pokládáme dílčí výzkumné otázky.

Hlavní výzkumná otázka byla: **jaký je zájem o volnočasové a vzdělávací aktivity v Libereckém kraji?**

K této hlavní výzkumné otázce jsme konkrétně nesměřovali žádnou hypotézu, ale odpověď na ni jsme zjišťovali hned několika otázkami ve výzkumu. Mezi první dotazníkové otázky týkající se zájmu respondentů o volnočasové a vzdělávací aktivity byla otázka číslo 9. V této otázce respondenti na Likertově škále označovali stupeň zájmu týkající uvedených volnočasových a vzdělávacích aktivit. Výsledky jsou uvedeny v následujícím grafu. Můžeme tedy vidět které aktivity provozují senioři ve volném čase nejčastěji.

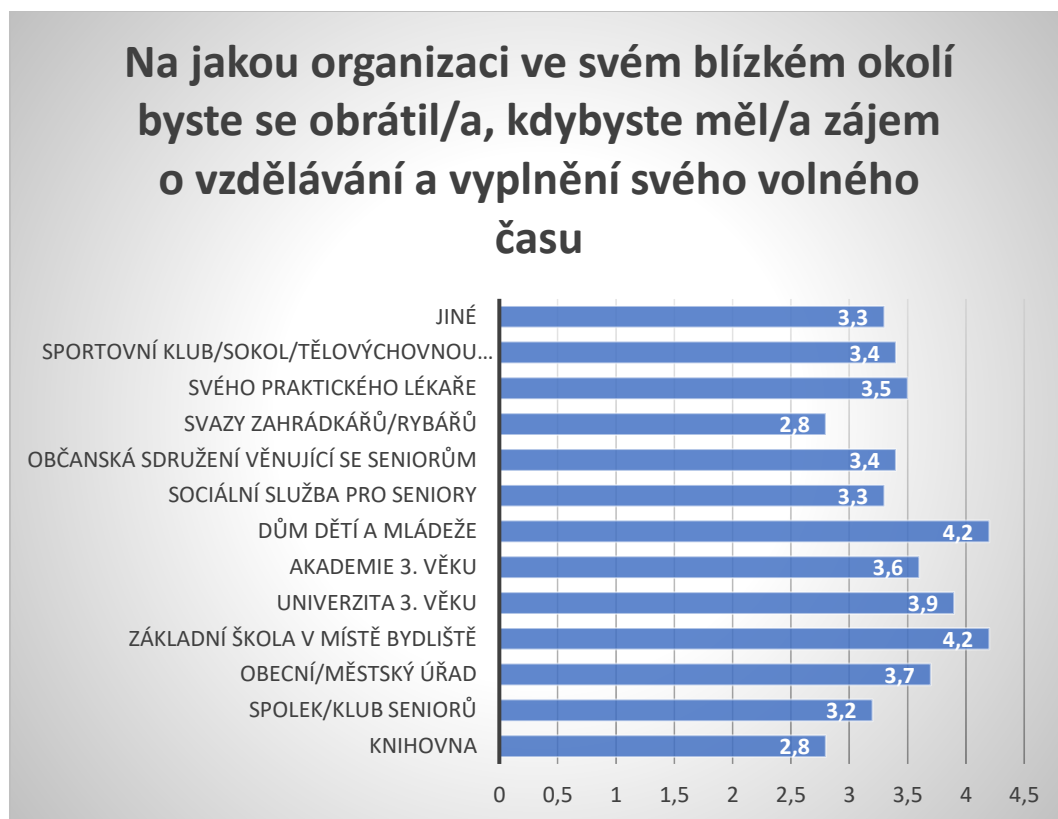
Graf 4: Aktivita, které jsou pro respondenty typické

Z toho grafu vyplývá, že pro seniory je typické na prvním místě sledování televize, poslech rozhlasu či práce na počítači. Na druhé příčce v četnostech je četba knih a časopisů a na třetím místě fakt, že každý den chodí ven. Tyto výsledky nejsou nijak neobvyklé, zajímavý je ovšem výsledek dalších položek. Čtvrté a páté místo obsadili položky rád/a se dozvídám nové věci a žiji aktivním životem, obě tyto preference mohou naznačovat jistý potenciál vzdělávání, který by obě tyto preference mohl naplňovat.

Další otázkou, která směřovala k odpovědi na hlavní výzkumnou otázku byla dotazníková otázka číslo 11, která cílila na organizace, které v očích respondentů mají potenciální význam při vzdělávání a naplnění volného času. K předem definovaným organizacím senioři na Likertově škále vyslovovali důvěru.

Z grafu číslo 5 vyplývá, že senioři by se nejčastěji při svém vzdělávání a trávení volného času obraceli na knihovny, dále na svazy různého zaměření a spolky seniorů. Na opačném konci grafu tedy organizace, na které by se senioři téměř neobrátili, jsou základní školy a domy dětí a mládeže. Tato zjištění nás překvapila. Domníváme se, že obě organizace mají velký potenciál pro vzdělávání seniorů. Disponují vhodným zázemím a vybavením a v případě domu dětí a

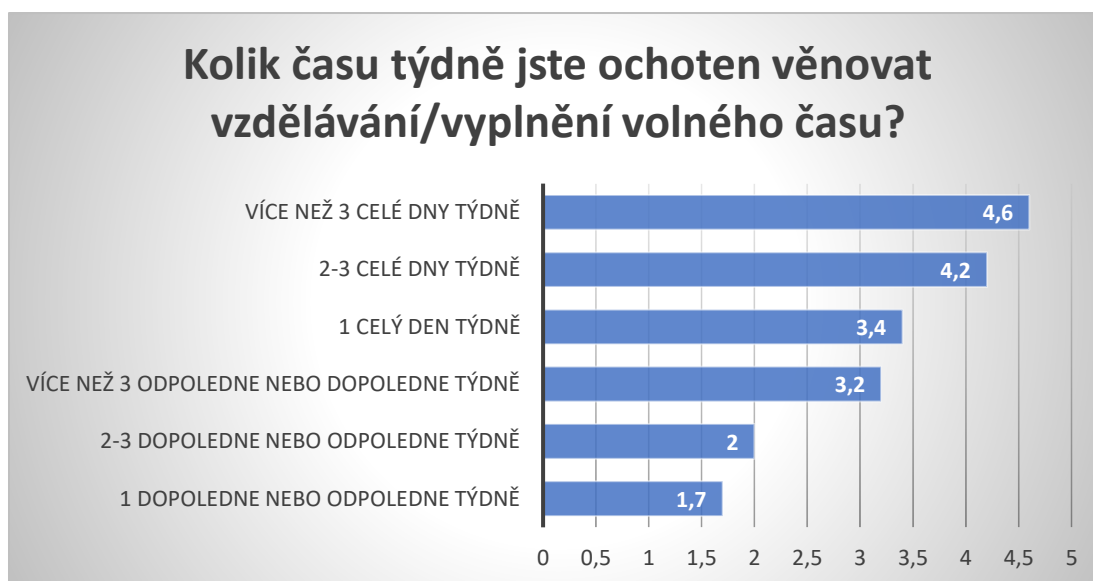
mládeže může jít o vhodné prostředí pro mezigeneračního dialog a obohacení obou stran. V případě základních škol může jít především o vědomostní potenciál vysloužilých učitelů, kteří by se ve volném čase mohly věnovat výuce dál ve známém prostředí.

Graf 5: Organizace, na které se senioři při trávení volného času a vzdělávání obrací

V otázce číslo 13 jsme zkoumali kolik času jsou senioři ochotni trávit vzděláváním či vyplněním volného času. V této otázce respondenti opět na Likertově škále vybírali na 5 stupňové stupnici svou ochotu vzhledem k času stráveného týdně vzděláváním.

V grafu číslo 6 je vidět, že respondenti jsou ochotni věnovat 1 dopoledne nebo odpoledne týdně, nejméně pravděpodobně více než 3 celé dny týdně. Tato otázka možná nebyla šťastně pojata, protože přirozeně vychází, že čím více času, tím menší ochota. Lze si ale všimnout, že největší skok je mezi 2-3 odpoledny a více než 3 odpoledny, kdy 2-3 odpoledne mají průměr 2, což odpovídá spíše ano, zatímco více než 3 odpoledne mají průměr 3,2, což už je spíše v intencích nesouhlasu. Čili tak ty 2-3 odpoledne nebo dopoledne týdně je maximum, co ještě berou respondenti pozitivně, více už by většině z nich nevyhovovalo.

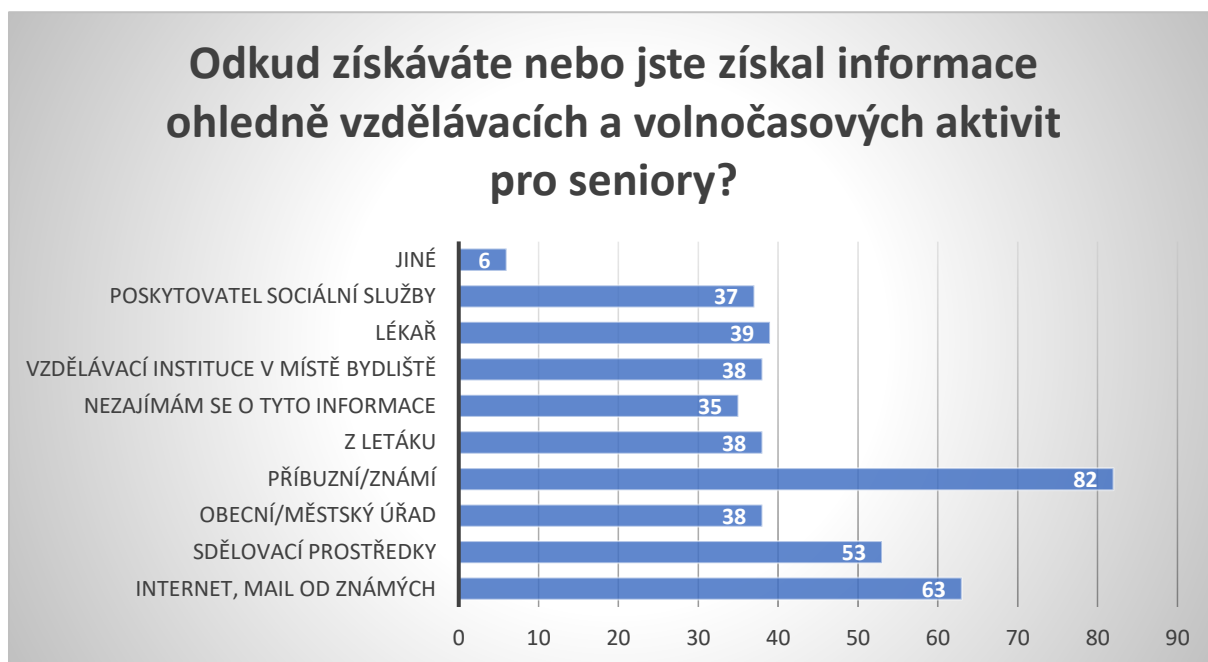

Graf 6: Kolik času týdně jsou senioři ochotni věnovat vzdělávání/vyplnění volného času

Otázkou číslo 14 jsme se pokusili zjistit, zda jsou v okolí seniora dostupné organizace, které nabízejí volnočasové, nebo vzdělávací aktivity. Z grafu číslo 7 vyplívá, že u více než poloviny respondentů celkem 52 jsou tyto organizace na stejné obci, kde senior žije. Negativní informací, která se zde vyskytla je, že 19 respondentů neví, zda takové organizace v okolí bydliště má. Tato informace může naznačovat, že buď o vzdělávání či volnočasové aktivity v organizacích nestojí nebo se k nim informace o jejich nabídce nedostala s čímž souvisí další výzkumná otázka číslo 15, která zjišťovala odkud pochází informace o vzdělávacích a volnočasových organizacích. U této otázky vybírali respondenti u předkládaných zdrojů jen možnost ano či ne. Ano, že z těchto zdrojů tyto informace mají a ne, když z těchto zdrojů informace nemají. Na grafu 7 vidíme, že senioři nejčastěji čerpají informace o vzdělávání a trávení volného času od příbuzných/známých, a to hned v 82 % případů. Na posledním místě se v poskytování informací umístili sociální služby. Tato informace by se mohla zdát jako negativní, ale vzhledem k tomu, že z domovů pro seniory, kde se prokazatelně se sociální službou senior setkává, pochází jen 4 respondenti a celkem jako informační zdroj je uvedlo 37 dotazovaných, není tato informace alarmující.

Hlavní výzkumná otázka dle nás je tedy zodpovězena. Senioři dle nás mají zájem o vzdělávání/aktivní trávení volného času a tento zájem neklesá ani s věkem. Zájem se liší u seniorů v závislosti na pohlaví. V kvalitním naplnění volného času a vzdělávání jim brání velikost obce a nabídka těchto aktivit. Senioři jsou ochotni za vzdělávání utratit nejčastěji

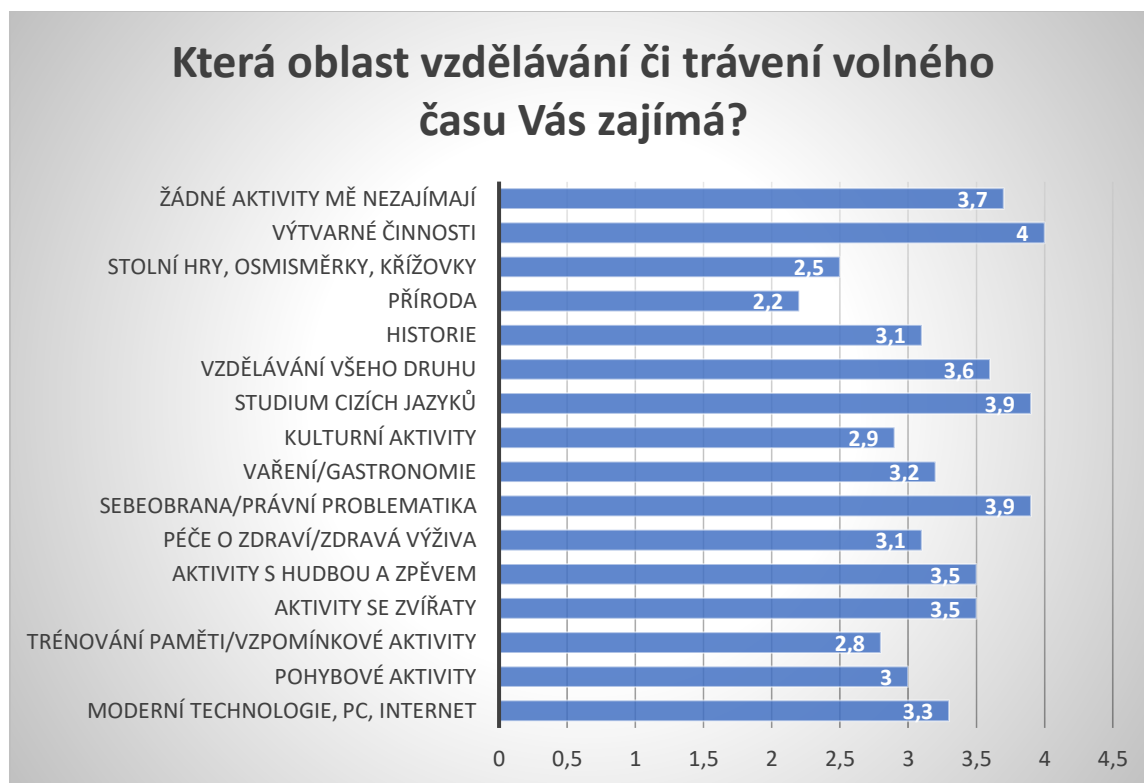
v průměru 500 korun měsíčně bez ohledu na velikost bydliště.

Graf 7: Zdroje odkud získávají seniory informace o vzdělávacích a volnočasových aktivitách

K naplnění cíle diplomové práce jsem si dále položili několik dílčích otázek. Dílčí otázka 1: **Jaké volnočasové a vzdělávací aktivity seniory preferují?** Ani k této dílčí výzkumné otázce jsme si nestanovili hypotézu, ale při jejím vyhodnocení jsme vycházeli z odpovědí respondentů v dotazníkové otázce číslo 17. Zde respondenti vybírali na Likertově škále předem definované zájmové oblasti. Z grafu 8 vyplývá, že seniory v Libereckém kraji se nejvíce zajímají o přírodu. 68 % respondentů uvedlo svůj zájem o přírodu. Tato informace je velmi zajímavá a je dobré podívat se na její pozadí. Při pohledu do historie můžeme masový rozvoj zájmu o přírodu pozorovat již po ukončení Bachova Absolutismu, kdy začínají vznikat řady spolků, které mají přírodu a pohyb jako jednu z hlavních náplní. Můžeme zde jmenovat Sokol, který pořádal výlety do okolí, staral se o vzdělávání a pohyb v každém věku. Dále Klub českých turistů, který byl vlastně odnoží Sokola, dále organizace Junák a také tramping, který se objevil po druhé světové válce jako způsob trávení volného času v přírodě za málo peněz. Vzhledem k tomu, že v dobách komunismu nebylo možné cestovat do cizích zemí, stoupá zájem o tuzemsko. Jedinečným jevem v celé Evropě je chataření, které u nás počalo v 70.-80 letech minulého století. Velkou historií u nás mají i rekreační pobyty revolučního odborového hnutí (ROH). Odborářské zotavovny různého druhu, kterých bylo 5000, v roce 1964 poskytl pobyty celkem 1,82 milionu osob. (Rux, 2014)

Krom historický spojitostí je Liberecký kraj mimořádně zajímavý svou přírodní bohatostí. Jsou zde hned 3 turistické regiony Českolipsko a Jizerské hory, Český ráj a Krkonoše a Podkrkonoší. V Libereckém kraji je celkem 2 688 kilometrů značených turistických tras.

Graf 8: Zájmové oblasti vzdělávání a trávení volného času

Dílčí otázka 1, zjistit jaké volnočasové a vzdělávací aktivity preferují, **se nám tedy podařilo zodpovědět.** Ty nejpreferovanější můžeme vidět v tabulce výše, pod nejnižšími čísly jsou nejpreferovanější aktivity.

Dílčí otázka 2: Jaký je vztah mezi překážkami bránícími vzdělávání seniorů a velikostí obce?

Domníváme se, že velikost obce bude mít vliv druh překážky, která brání seniorům ve vzdělávání/trávení volného času. Z dílčí výzkumné otázky 2 jsme vyvodili nulovou a alternativní hypotézu.

$1H_0$: Mezi velikostí obce a překážkami bránícími seniorům v Libereckém kraji v účasti na volnočasových a vzdělávacích aktivitách není závislost.

$1H_A$: Mezi velikostí obce a překážkami bránícími seniorům v Libereckém kraji v účasti na volnočasových a vzdělávacích aktivitách je závislost.

Hodnoty Spearmanova korelačního koeficientu a p-hodnoty testu nezávislosti jsou uvedeny v následující tabulce.

Tabulka 3: Závislost velikost obce a překážek účasti na volnočasových aktivitách

Překážka	hodnota R	p-hodnota	rozhodnutí o H0	závislost
Zdravotní stav	-0,12	0,220	nezamítáme	ne
Finance	-0,13	0,201	nezamítáme	ne
Neznalost nabídky	0,10	0,310	nezamítáme	ne
Nedostupnost nabídky	0,39	0,000	zamítáme	ano
Časová nedostupnost	0,29	0,003	zamítáme	ano
Nedostatek energie/pohodlnost	-0,06	0,546	nezamítáme	ne
Nedostatek volného času	0,06	0,546	nezamítáme	ne
Nechci chodit sám/sama	-0,10	0,300	nezamítáme	ne
Ostych	-0,01	0,889	nezamítáme	ne
Nezajímám se o tyto aktivity	0,06	0,566	nezamítáme	ne
Jiné	0,06	0,783	nezamítáme	ne

Zdroj: Vlastní výpočty

P-hodnota byla nižší než 0,05 ve dvou případech, a to u nedostupnosti nabídky ($p=0,000$) a časové nedostupnosti ($p=0,003$). U těchto překážek tedy byla na hladině významnosti 0,05 **nulová hypotéza 1 zamítnuta ve prospěch hypotézy alternativní**. Hodnoty velikosti obce byly kódovány takovým způsobem, že čím menší byla velikost obce, tím nižší kód měla. Hodnoty překážek byly kódovány tak, že čím více překážka v aktivním trávení volného času bránila, tím nižší měla kód. Přitom kladná hodnota korelačního koeficientu znamená (u dvou zmíněných překážek) přímou závislost mezi kódy. Celkově lze tedy interpretovat, že na hladině významnosti 0,05 bylo prokázáno, že se zmenšující se velikostí obce roste nedostupnost nabídky a časová nedostupnost. U ostatních překážek nebyla na hladině významnosti 0,05 závislost na velikosti obce prokázána.

Dílčí otázka 2 byla zodpovězena. Existuje vztah mezi některými druhy překážek bránící vzdělávání/ volnočasovým aktivitám a velikostí obce. Se zmenšující se velikostí obce klesá dostupnost a nabídka těchto aktivit.

Dílčí otázka 3: Jaký je vztah mezi velikostí obce v Libereckém kraji a financemi, které jsou senioři ochotni investovat do volnočasových a vzdělávacích aktivit?

Domníváme se, že velikost obce bude mít vliv na objem financí, které je senior ochoten vynaložit na vzdělávání/trávení volného času. Z dílčí výzkumné otázky 3 jsme vyvodili nulovou a alternativní hypotézu.

$2H_0$: Mezi velikostí obce v Libereckém kraji, kde senior žije, a velikostí investice do vzdělání či volného času není závislost.

$2H_A$: Mezi velikostí obce v Libereckém kraji, kde senior žije, a velikostí investice do vzdělání či volného času je závislost.

Hodnota Spearmanova korelačního koeficientu a p-hodnota testu nezávislosti jsou uvedeny v následující tabulce.

Tabulka 4: Závislosti velikosti obce na investici do vzdělání

hodnota R	p-hodnota	rozhodnutí o H_0	závislost
-0,03	0,749	nezamítáme	ne

Zdroj: Vlastní výpočty

P-hodnota testu nezávislosti 0,749 byla vyšší než zvolená hladina významnosti 0,05, **nulová hypotéza 2 tedy nebyla zamítnuta**. Na hladině významnosti 0,05 nebyla prokázána závislost velikosti finanční investice, kterou jsou senioři v Libereckém kraji ochotni do volnočasových a vzdělávacích aktivit vložit, na velikosti obce. Hodnota Spearmanova korelačního koeficientu byla blízká nule (-0,03), což hovoří o zanedbatelné míře závislosti.

Dílčí otázka 3 nebyla prokázána. Domněnka, že mezi velikostí obce a financemi vynaloženými na vzdělávání/trávení volného času existuje souvislost se nepotvrdila. Velikost obce tedy nemá vliv na obnos financí, které jsou senioři ochotni měsíčně za vzdělávání/trávení volného času utratit.

Dílčí otázka 4: Jaký je vztah mezi pohlavím a zájmem o volnočasové a vzdělávací aktivity v Libereckém kraji?

Máme za to, že pohlaví má vliv na zájem o volnočasové a vzdělávací aktivity, pro potvrzení tohoto tvrzení jsem si vytvořili tyto hypotézy.

3H₀: Mezi pohlavím a zájmem o volnočasové a vzdělávací aktivity seniorů v Libereckém kraji není závislost.

3H_A: Mezi pohlavím a zájmem o volnočasové a vzdělávací aktivity seniorů v Libereckém kraji je závislost.

Hodnoty Z testového kritéria a p-hodnoty Mann-Whitneyho testu jsou uvedeny v následující tabulce.

Tabulka 5: Porovnání zájmu o jednotlivé volnočasové aktivity na základě pohlaví

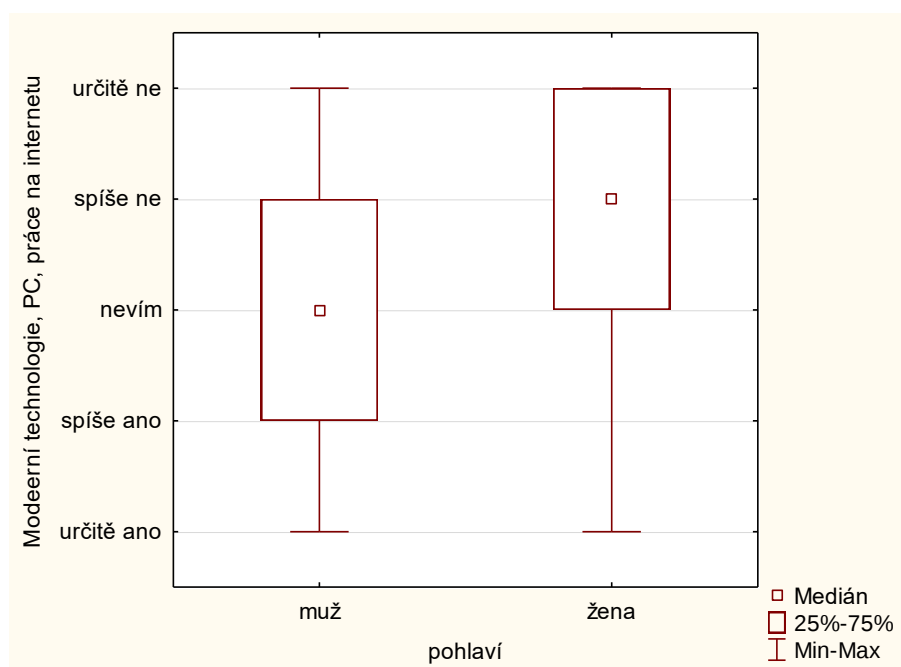
Volnočasová aktivita	Test. krit. Z	p-hodnota	rozdíl statisticky významný
Moderní technologie, PC, internet	-2,48	0,013	ano
Pohybové aktivity	1,11	0,265	ne
Trénování paměti/vzpomínkové aktivity	1,57	0,117	ne
Aktivity se zvířaty	-0,65	0,514	ne
Aktivity s hudbou a zpěvem	3,68	0,000	ano
Péče o zdraví/zdravá výživa	2,64	0,008	ano
Sebeobrana/právní problematika	-0,22	0,823	ne
Vaření/gastronomie	2,51	0,012	ano
Kulturní aktivity	1,36	0,174	ne
Studium cizích jazyků	-1,02	0,306	ne
Vzdělávání všeho druhu	-0,30	0,761	ne

Historie	-2,69	0,007	ano
Příroda	-0,33	0,743	ne
Stolní hry, osmisměrky, křížovky	0,85	0,396	ne
Výtvarné činnosti	2,28	0,023	ano
Žádné aktivity mě nezajímají	0,08	0,939	ne

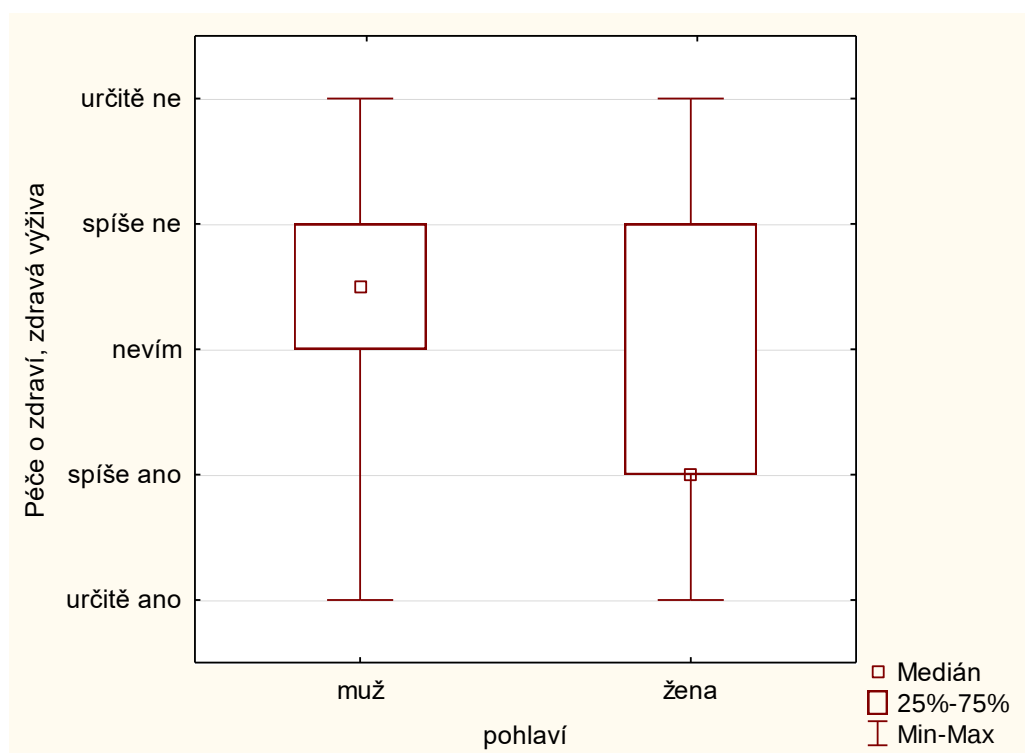
Zdroj: Vlastní výpočty

V případě p-hodnoty nižší než 0,05 byla prokázána závislost míry zájmu o danou aktivitu na pohlaví. V takovém případě lze navíc určit, zda mají vyšší zájem muži či ženy. Pokud je hodnota testového kritéria kladná, měly větší míru zájmu ženy, v případě záporné hodnoty testového kritéria muži. **Nulová hypotéza 3 byla zamítnuta ve dvou případech ve prospěch alternativní hypotézy.**

Bylo tedy prokázáno, že muži měli statisticky významně vyšší míru zájmu o moderní technologie, PC a internet a historii, zatímco ženy měly statisticky významně vyšší míru zájmu o aktivity s hudbou a zpěvem, péči o zdraví/zdravou výživu, vaření/gastronomii a výtvarné činnosti. U ostatních druhů volnočasových aktivit nebyl na hladině významnosti mezi zájmem mužů a žen prokázán statisticky významný rozdíl. Pro lepší přehlednost uvádíme některé grafy aktivit, u kterých se prokázala závislost míry zájmu na pohlaví.

Graf 9: Moderní technologie, PC, práce na internetu

Graf 10: Péče o zdraví, výživa

Dílčí otázka 4 byla prokázána. Mezi pohlavím a zájmy o vzdělávací a volnočasové aktivity seniorů je vztah. Potvrzení této hypotézy se dalo předpokládat vzhledem k tomu, že muži častěji pracují v oborech a technickým zaměřením. Jejich orientace na tuto oblast se tedy jen potvrdila.

Dílčí otázka 5: Jaký je vztah mezi zájmem o vzdělávací a volnočasové akce a věkem respondentů v libereckém kraji?

4H₀: Mezi věkem a zájmem o vzdělávání a volnočasové aktivity v Libereckém kraji není závislost.

4H_A: Mezi věkem a zájmem o vzdělávání a volnočasové aktivity v Libereckém kraji je závislost.

Hodnoty Spearmanova korelačního koeficientu a p-hodnoty testu nezávislosti jsou uvedeny v následující tabulce.

Tabulka 6: Závislost věku a zájmu o volnočasové aktivity

Zájem o volnočasové aktivity	hodnota R	p-hodnota	rozhodnutí o H ₀	závislost
1 dopoledne nebo odpoledne týdně	-0,13	0,187	nezamítáme	ne
2-3 dopoledne nebo odpoledne týdně	-0,09	0,357	nezamítáme	ne
Více než 3 odpoledne nebo dopoledne týdně	-0,10	0,318	nezamítáme	ne
1 celý den týdně	0,04	0,692	nezamítáme	ne
2-3 celé dny týdně	0,07	0,480	nezamítáme	ne
Více než 3 celé dny týdně	0,06	0,569	nezamítáme	ne

Zdroj: Vlastní výpočty

Vzhledem k tomu, že žádná s p-hodnot nebyla nižší než 0,05, nebyla na hladině významnosti 0,05 závislost frekvence zájmu o volnočasové aktivity na věku prokázána. **Nulová hypotéza 4 byla potvrzena.**

Dílčí otázka 5 tedy nebyla prokázána. Velice nás překvapilo, že vztah mezi věkem respondentů a jejich zájmem o volnočasové aktivity nebyl prokázán. Tento výsledek je poněkud překvapivý, domnívali jsme se, že starší senioři již nebudou mít takový zájem o vzdělávání a aktivní naplnění volného, ale tato informace je pro výzkum celkově velmi přínosná a jasně z ní plyne, že i senioři v pokročilejším věku mají zájem se dále vzdělávat a trávit svůj čas aktivně.

2.4 Diskuse a navrhovaná opatření

V empirické části diplomové práce jsem se zabývali výzkumnými otázkami, které se týkaly vzdělávacích a volnočasových aktivit seniorů v Libereckém kraji. Do výzkumného šetření se zapojilo celkem 100 respondentů starších 65 let, kteří žijí na území tohoto kraje. V dotazníku jsme zjišťovali aktuální stav vzdělávacích a volnočasových aktivit, jaká je jejich nabídka a poptávka ze strany seniorů. Dále nás zajímali největší překážky bránící seniorům ve vzdělávání nebo účasti na volnočasových aktivitách, jaká je poptávka ze strany seniorek žen oproti seniorům mužům, jestli se nějak liší obnos peněz, který jsou senioři ochotni vydat na vzdělávání a volnočasové aktivity ve větších městech a na vesnicích a jestli senioři ve městech, kde mají více příležitostí k těmto aktivitám je využívají častěji než senioři na vesnicích.

Odchod do důchodu je důležitým sociálním a ekonomickým milníkem v životě člověka. Doba, kterou si senior může v důchodu užívat se stále prodlužuje, dle České zprávy sociálního zabezpečení je průměrná délka pobírání starobního důchodu u žen 27,59 let a u mužů 19,1, což u průměrné délky života (ženy 82,6 a muži 76, 5) což je u mužů čtvrtina života a u žen dokonce třetina. (Česká zpráva sociálního zabezpečení, 2018) Je v zájmu nás všech, aby si senior mohl po celoživotní práci toto období užít plnými doušky a k tomu je třeba umožnit mu stálý rozvoj, popřípadě udržení stávajících funkcí všeho směru. Vzdělávání i v takto pokročilém věku je ideální hnacím motorem, protože v sobě skýtá benefity mnoha druhů. Senioři dle Špatenkové a Smékalové mohou získat pocit užitečnosti, potřebnosti, potvrzení vlastních schopností a také ukázat celé společnosti, že jí mají ještě co dát. Senioři se dle těchto autorek vzdělávají především z důvodů jako je touha po sociálním kontaktu, udržení psychických, fyzických sil a rozvoji stávajících zájmů. (Špatenková a Smékalová, 2015)

Hlavním cílem bylo popsat aktuální situaci v oblasti celoživotního vzdělávání a volnočasových aktivit osob seniorského věku v Libereckém kraji. Pokusili jsme se na tuto situaci podívat očima seniora, v jakém si minivýzkumu jsme zkoumali nabídku organizací v oblasti vzdělávání a volného času pro seniora. Oba pohledy přinesly hodnotné informace, které nám pomáhají navrhnout několik opatření. Podle výsledků výzkumu mají senioři největší zájem o přírodu. Můžeme se bohužel jen domnívat, zda je zájem pasivní nebo aktivní v podobě turistiky a pohybu v přírodě. Oba případy jsou pravděpodobné, protože sledování televize bylo jako možnost trávení volného času uváděno nejčastěji. V tomto případě zřejmě senioři sledují naučné pořady o přírodě. Aktivní využití je také stejně pravděpodobné, protože téměř polovina seniorů uvádí, že chodí každý den ven. Dle Janíše a Skopalové (2016, str. 101) jsou pozitivní

pohybové volnočasové aktivity velmi důležité, především jako prevence civilizačních chorob jako je cukrovka, obezita a kardiovaskulární a nádorová onemocnění. K nejméně oblíbeným aktivitám patřilo v tomto výzkumu vzdělávání, konkrétně patřilo ke čtvrté nejméně oblíbené činnosti seniorů v Libereckém kraji. Jako svou preferovanou aktivitu jej uvedlo pouze dvanáct respondentů ze sta. Je nutné se zamyslet nad příčinou nezájmu o vzdělávání ve volném čase. Prvním důvodem může být to, že senioři o této možnosti trávení volného času nevědí. **Naším prvním doporučením pro praxi je informovat seniory o benefitech vzdělávání a celkové nabídce těchto aktivit.** V tomto případě by bylo ideální vytvořit jednotný internetový portál a kamenné středisko, které bude udržovat přehled o volnočasových a vzdělávacích a dalších službách pro seniory v rámci kraje a pomůže jim se v této oblasti orientovat.

Jako hlavní benefity vzdělávání seniorů vidíme: prodloužení či udržení paměťových schopností seniora, vytržení ze sociální izolace, psychická pohoda seniora především v oblasti sebeuplnění, užitečnost pro celou společnost (senior je delší dobu v lepší kondici a nepotřebuje péči okolí), zvýšení kvality života, prevence izolace, informovanost (především v oblasti technologických inovací) a eliminace negativního pohledu na osoby seniorského věku. (Janiš a Skopalová, 2016, str. 82-84)

Dalším doporučením je rozšířit počet organizací nabízejících plnohodnotné naplnění volného času seniorů především v oblasti vzdělávání. V této oblasti vidíme velké mezery především v neziskovém sektoru, v tom bychom se mohli mnohé naučit od našich evropských sousedů, například ve Velké Británii, kde je vzdělávání seniorů založeno na svépomocné práci. Vhodné by bylo využít prostory základních škol v odpoledních hodinách a pracovat na bázi „Senioři učí seniory“. Jelikož jsou senioři velkou skupinou a jejich počet bude stále vzrůstat bylo by vhodné otevřít v každém větším městě celodenně otevřený klub volného času s nabídkou stálých aktivit a místem k setkávání.

Nesmíme zapomínat na menší obce. Ve výzkumu se prokázalo, že s velikostí obce klesá dostupnost nabídky a časová dostupnost, je tedy vidět, že senioři z menších měst, kteří se chtějí vzdělávat nebo svůj volný čas aktivně využívat, musí za nabídkou dojíždět. Pro průzkumu nabídky v Libereckém kraji musím podotknout, že nabídka „nesociálních“ služeb pro seniory je velice chudá. Služby pro seniory jsou v mnoha případech jen pro seniory, kteří potřebují péči ošetřovatelů nebo nějakého specializovaného personálu. Pro seniory, kteří žijí v domácím prostředí a jsou soběstační, toho mnoho není. Je problémem, když kolem sebe nemají komunitu vrstevníků a stahují se do izolace, svět jim tzv. uniká a jejich potenciál zůstává nevyužit. Stejně jako každý člověk i senior má své potřeby nastaveny stejně. Americký psycholog A. Maslow

vydal v roce 1943 svoji slavnou pyramidu potřeb. Ač s některými body této teorie zcela nesouhlasíme, vidíme jako nejvyšší lidskou potřebu sebenaplnění, seberealizaci. Tuto potřebu většina dospělých saturuje prací, popřípadě rodinou, pokud však senior již nepracuje a ještě žije sám, tato potřeba není naplňována a senior může upadat do depresí a chřadne. Mělo by tedy být snahou celé populace tuto potřebu pomoci seniorům naplnit. Například dobrovolnickou prací, vzděláváním nebo aktivním naplněním volného času. (Šamánková a kol., 2011, str. 27)

Nabídku vzdělávacích a volnočasových služeb přizpůsobit požadavkům seniorů a jejich pohlaví. Z našeho výzkumu jasně vyplývá, že seniorky ženy se častěji zajímají o aktivity spojené s hudbou a výtvarnou stránkou, péčí o zdraví, zdravou výživou a gastronomií. Na druhou stranu muži raději vyhledávají aktivity spojené i historií a moderními technologiemi. Zájmy mužů a žen se liší, žena je stále považována spíše za pečovatelku a muž za technicky zdatného zaopatřovatele rodiny. Tyto role pak určují pole zájmů mužů a žen. Rozdílnost mužů a žen je jasně biologicky daná, rozdílnosti v chování a zájmech již tak jednoznačné nejsou. Světlo do situace vnáší socializační teorie, která si dle Jandourka všímá, jak jsou během procesu učení děti tlačeny do mužských a ženských rolí. Tyto naučené role jim pak zůstávají po celý život. (Jandourek, 2009, str. 121)

Obrat k neziskovému sektoru by také mohl pomoci ke zlevnění vzdělávacích služeb pro tuto věkovou skupinu. V dotazníkovém šetření se prokázalo, že jednou z prvních překážek bránící seniorům ve vzdělávání a trávení volného času jsou finanční stránka. **Zlevnění vzdělávání a organizovaných volnočasových aktivit pro seniory.** Vzhledem k tomu, že průměrný důchod seniora v Libereckém kraji je 12 100 korun¹⁵, což při výši nájmů a potravin není mnoho, je třeba se tímto problémem zabývat. Výše poplatků za V3U v Liberci je také jednou z nejvyšších v republice. Senioři starší 70 let mají městskou hromadnou dopravu v celém kraji zdarma při předložení občanského průkazu. O další slevy pro seniory se snaží projekt Senior pas, který shromažďuje informace o poskytovatelích slev pro seniory v krajích republiky. Jedná se většinou o 5-20 % slevu na služby všeho druhu. V oblasti vzdělání je to 5 % sleva na jazykové a účetní služby v liberecké Orange Academy. (Senior Pas, 2010)

Zvýšit počet sociálních zařízení pro seniory a zajistit v nich kvalitní naplnění volného času. Domů pro seniory je dle registru poskytovatelů sociálních služeb po celé republice 531, v Libereckém kraji je to pouze 19, což je druhé nejnižší číslo ze všech krajů (nejméně mají

¹⁵ Údaj ČSÚ z roku 2014

v karlovarském kraji 18) v přepočtu na počet obyvatel v kraji jsme na tom, ale nejhůře. Kvalitu sociálních služeb nám zajišťuje zákon č. 108/2006 o sociálních službách a jeho vyhlášky.

Změnit pohled společnosti na osoby seniorského věku. Domníváme se, že toto doporučení by se právě pomocí vzdělávání mohlo podařit. Dle Klevetové (2017, str. 14-15) dnešní společnost má tři hlavní atributy, orientaci na vysoký pracovní a sportovní výkon, individualismus a co možná nejvyšší úspěšnost. Poněkud se vytrácí vzájemné pochopení a kvalitní vzájemné vztahy. Mění se struktura rodiny, která ve svém středu netvoří roli pro seniora. Lidé bohužel dost často nečekají, že se dožijí tak požehnaného věku a nejsou na to připraveni. Vzorem společnosti je mládí, dokonalost a pružnost. Funkce rodiny se změnily, některé převzal stát. Senioři si nepřejí zatěžovat své blízké a čekají pomoc od sociálních a zdravotnických zařízení. Mladší generace nevidí význam ve starší generaci a nemají k nim úctu.

Tyto a další důvody vedou k negativnímu obrazu i postoji k seniorům. Aktivní stárnutí může pomoci tento obraz změnit. Dle Dvořáčkové (in Holczerová, Dvořáčková, 2013, str. 24) o kvalitě aktivního stáří rozhodují čtyři atributy. Tvoří je atmosféra ve společnosti, senior sám, zdravotní stav a nabídka možností.

Nabídku možností je třeba zvýšit a propracovat, ale o tom jsem již psali výše. Na osobnost seniora má vliv pouze senior sám a zdravotní stav je velice heterogenní danost, kterou ovlivňuje mnoho faktorů. Posledním atribut, který můžeme jako pracovníci vědy změnit, je atmosféra ve společnosti. Dle našeho názoru k tomuto cíli vede několik cest, ale nejschůdnější je zaměřit se na potenciál seniorů. Tento potenciál lze využít na pracovním poli. Nabídka zkrácených úvazků, mentoring na pracovišti, odstranění bariér a předsudků a tom, že senior by již neměl v práci „překážet“. Dále využít znalostí a dovedností seniorů v neziskovém či dobrovolnickém sektoru. Hezkým příkladem je projekt Trojlístek, který pomáhá seniorkám, kteří nemohou svůj pečovatelský potenciál využívat pro vlastní rodinu najít náhradní ve službě „staň se náhradní babičkou“. (Trojlístek, 2018) Nezapomínejme ani na muže seniory, kteří mají mnohdy znalosti z technických oborů, které již pomalu zanikají. Příkladem může být třeba sklářství, řezbářství, obuvnictví a kovorytectví. Rok 2012 se stal Evropským rokem aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity. Evropská unie se jejím vyhlášením snažila usnadnit vytvoření kultury aktivního stárnutí založeném na podkladu společnosti pro všechny věkové skupiny. Na webových stránkách tohoto roku vznikla databáze iniciativ, které se snaží zlepšit mezigenerační dialog a solidaritu. V této databázi figuruje 33 zemí Evropy, které se rozhodly svými projekty podpořit aktivní stárnutí. Česká republika se zapojila hned 21 projekty, bohužel většina z nich pochází z Prahy. Jako příklad uveďme projekty „Plníme přání seniorům“, veřejná sbírka, která

pomáhá seniorům v podpoře slnit si své sny bez ohledu na omezení, nebo kampaň organizace Elpida „Mluvme o stáří“, která připravila turné rokové kapely a sboru seniorů. Ze zahraničních projektů je to výstavba hřiště pro společné užívání dětí a seniorů v Košicích, nebo společný projekt inženýrů z Rakouska, Švýcarska a Švédska, kteří při univerzitě v Luzernu vytvořili inovativní „chodítko“ nové generace. (EY, 2012)

2.5 Závěr

V této části práce bychom rádi představili závěry diplomové práce s názvem „Celoživotní vzdělávání jako způsob aktivizace osob seniorského věku“.

Cílem diplomové práce bylo popsat aktuální situaci v oblasti celoživotního vzdělávání osob seniorského věku v Libereckém kraji. **Tento cíl se nám podařilo splnit.** Dílčími cíli bylo prozkoumat aktuální nabídku v oblasti vzdělávání seniorů a vyhledat největší subjekty, které tyto služby nabízejí. Dále zjistit, které jsou hlavní překážky bránící seniorům ve vzdělávání, kolik jsou senioři ochotni investovat do vzdělávání ve volném čase, jak se liší zájmy seniorů mužů a seniorek žen a jakou roli v nabídce volnočasových a vzdělávacích aktivit hraje velikost obce.

V teoretické části jsme v první kapitole definovali stáří jako období života, rozebrali jsem jeho periodizaci a zaměřili se na gerontagogiku jako vědní disciplínu zaměřenou na zkoumání a systematizaci poznatků týkajících se edukace v senu. V dalších podkapitolách jsme se věnovali stáří v kontextu socio ekonomiky, psychiky, gerontologie a demografie. Snažili jsme se postihnout nejpalčivější problémy stáří v souvislostech dalších věd a prozkoumat stáří ze všech úhlů. V páté podkapitole popisujeme teorie stárnutí a naznačujeme vývoj pohledu na stáří v Evropském kontextu. Šestá podkapitola se již orientuje na koncept celoživotního vzdělávání v České republice a organizace s tím spojené. Poslední dvě podkapitoly se věnují celoživotnímu vzdělávání v zahraničí a mezinárodním organizacím, které tuto myšlenku propagují.

V empirické části jsme pomocí dotazníkového šetření na seniorské populaci v Libereckém kraji odpovídali na tyto výzkumné otázky.

Hlavní výzkumná otázka:

HVO 1) Jaký je zájem seniorů o volnočasové a vzdělávací aktivity v Libereckém kraji?

Pro odpověď na tuto otázku jsme si kladli další dílčí otázky:

DVO 1) Jaké volnočasové a vzdělávací aktivity preferují senioři v Libereckém kraji?

DVO 2) Jaký je vztah mezi překážkami bránícími vzdělávání seniorů a velikostí obce v Libereckém kraji?

DVO 3) Jaký je vztah mezi velikostí obce v Libereckém kraji a financemi, které jsou senioři ochotni investovat do volnočasových a vzdělávacích aktivit?

DVO 4) Jaký je vztah mezi pohlavím a zájmem o volnočasové a vzdělávací aktivity v Libereckém kraji?

DVO 5) Jaký je vztah mezi zájmem o vzdělávací a volnočasové akce a věkem respondentů v Libereckém kraji?

V rámci empirického výzkumu jsme došli k následujícím závěrům. Zájem o vzdělávací a volnočasové aktivity ze strany seniorů je především v oblasti přírody. Za nejoblíbenější aktivitu považují senioři sledování televize, poslech rozhlasu či práci na počítači. Vzdělávání mezi volnočasovými aktivitami zaujalo osmnácté místo z třidvaceti. Tento fakt si vysvětlujeme nedostatečným povědomím respondentů o této aktivitě.

Na základě výzkumného šetření tvrdíme, že mezi překážkami bránícími ve vzdělávání seniorů a velikostí obce existuje vztah. Mezi překážky, které mají vztah k velikosti obce řadíme časovou nedostupnost a nedostupnost nabídky v místě bydliště. Tyto dva faktory jsou na sobě jistým způsobem závislé a můžeme tedy tvrdit, že se zmenšující se velikostí obce klesá nabídka příležitostí ke vzdělávání a aktivnímu trávení volného času.

Dalším zjištěním je, že mezi velikostí obce a financemi, které jsou senioři ochotni měsíčně na vzdělávání a trávení volného času investovat, není statisticky významný rozdíl.

Mezi pohlavím a zájmem o vzdělávací a volnočasové aktivity však statisticky významný rozdíl je v oblasti moderních technologií a historií, výtvarnými činnostmi, aktivitami s hudbou, gastronomií a péčí o zdraví. Bylo tedy prokázáno, že muži měli statisticky významně vyšší míru zájmu o moderní technologie, PC a internet a historii, zatímco ženy měly statisticky významně vyšší míru zájmu o aktivity s hudbou a zpěvem, péči o zdraví/zdravou výživu, vaření/gastronomii a výtvarné činnosti. U ostatních druhů volnočasových aktivit nebyl na hladině významnosti mezi zájmem mužů a žen prokázán statisticky významný rozdíl.

Posledním zjištěním této práce byl vztah mezi zájmem o vzdělávací a volnočasové aktivity a věkem respondentů. Statistický rozdíl v tomto případě byl malý, a tudíž vztah můžeme zamítnout. Toto zjištění akceptujeme a tudíž z něj vyplývá, že senior v jakémkoli věku se chce vzdělávat a trávit svůj volný čas aktivně.

Tímto se domníváme, že všechny cíle práce byly splněny. Na základě výsledků výzkumu se podařilo zformulovat několik doporučení pro praxi. Naším prvním doporučením pro praxi je informovat seniory o benefitech vzdělávání a celkové nabídce těchto aktivit, dalším doporučením je rozšířit počet organizací nabízejících plnohodnotné naplnění volného času seniorů především v oblasti vzdělávání. Nabídku vzdělávacích a volnočasových služeb

přizpůsobit požadavkům seniorů a jejich pohlaví. Zlevnění vzdělávání a organizovaných volnočasových aktivit pro seniory. Zvýšit počet sociálních zařízení pro seniory a zajistit v nich kvalitní naplnění volného času a změnit pohled společnosti na osoby seniorského věku. Přejeme si, aby výsledky práce a navrhovaná doporučení měli vliv na stávající úroveň vzdělávání a aktivního naplnění volného času seniorů.

Seznam použitých zdrojů:

1. ASOCIÁCIA UNIVERZIT TRETIHO VEKU NA SLOVENSKU, *História*. [online]. [04.06.2018]. Dostupné z: <http://asutv.sk/historia/>
2. AUITA, Charte l'AIUTA. [online]. [07.05.2018]. Dostupné z: <http://www.aiu3a.com/about-en.html>
3. BENEŠOVÁ, D., 2014. *Gerontagogika: vybrané kapitoly*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 136 s. ISBN 978-80-7452-039-6.
4. ČESKÁ ZPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ, *Průměrná délka pobírání starobního důchodu*. [online]. [15.06.2018]. Dostupné z: <https://data.cssz.cz/graf-prumerna-delka-pobirani-starobniho-duchodu>
5. ČESKÝ ROZHLAS, *Rozhlasová akademie třetího věku*. [online]. [25.05.2018]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/dvojka/porady_nevysilane/_porad/460
6. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, *Jakého věku se pravděpodobně dožijeme*. [online]. [25.05.2018]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/xb/jakeho-veku-se-pravdepodobne-dozijeme-2016>
7. ČORNANIČOVÁ, R., 2007. *Edukácia seniorov: rozvoj, podnety pre gerontagiku*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, ISBN 978-80-223-2287.
8. EURAG, *About EURAG*. [online]. [25.05.2018]. Dostupné z: <http://www.eurag-europe.net/about-eurag/>
9. EUROPEAN COMMISSION, *Lifelong Learning Programme*. [online]. [07.05.2018]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme_nl
10. EY, 2012. *Initiatives database*. [online]. [06.06.2018]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/archives/ey2012/ey2012main2ffc.html>
11. GRUSS, P., 2009. *Perspektivy stárnutí: z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Editor Peter GRUSS. Praha: Portál, 222 s. ISBN 978-80-7367-605-6.
12. HARTL, P., 2000. *Psychologický slovník*. Přeložil Helena HARTLOVÁ. Praha: Portál, 774 s. ISBN 80-7

13. HAŠKOVCOVÁ, H., 2010, *Fenomén stáří*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a dopl. Praha: Havlíček Brain Team, 365 s. ISBN 978-80-87109-19-9.
14. HOVO NEDERLEND, *Verening Hovo Nederland*. [online]. [04.06.2018]. Dostupné z: <https://www.hovonederland.nl/usr-uploads/pdf/jaarverslag%202017%20HOVO%20NL.pdf>
15. HRAPKOVÁ, N., 2010. *AUFGABEN UND INITIATIVEN DER EFOS*. Comenius Universität, Bratislava, Slowakei, ISBN 9788022328999, [online]. Dostupné z: <http://www.efos-europa.eu/fileadmin/efos/downloads/efosgeschichte.pdf>
16. CHRÁSKA, M., 2016. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada, 254 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-5326-3.
17. JANDOUREK, J., 2007. *Sociologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 285 s. ISBN 978-80-7367-269 0.
18. JANDOUREK, J., 2009. *Úvod do sociologie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 231 s. ISBN 978-80-7367-644-5.
19. JANÍK, T. a RABUŠICOVÁ, M., 2009. *Pedagogická encyklopedie*. Editor Jan PRŮCHA. Praha: Portál, 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2.
20. KALVACH, Z., 2004. *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada, 861 s. Avicenum. ISBN 80-247-0548-6.178-303-X.
21. KLEVETOVÁ, D., 2017. *Motivační prvky při práci se seniory*. 2., přepracované vydání. Praha: Grada Publishing, 224 s. Sestra. ISBN 978-80-271-0102-3.
22. KOMUNITNÍ STŘEDISKO KONTAKT LIBEREC, *Senioři*, 2018. [online]. [30.05.2018]. Dostupné z: <http://www.ksk-liberec.cz/kontakt/provozni-doba/>
23. KRAJSKÁ VĚDECKÁ KNIHOVNA LIBEREC, *Zpráva o činnosti krajské vědecké knihovny v Liberec příspěvkové organizace za rok 2017*, předkládá: Mgr. Blanka Konvalinková, ředitelka KVK, [online]. 2017. Dostupné z: https://www.kvkli.cz/files/vyrocní_zpravy/vyrocní_zprava_knihovna_2017_web_HOTOVO.pdf

24. KŘIVOHLAVÝ, J., 2011. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie: možnosti, které čekají*. Praha: Grada, 141 s. Psyché. ISBN 978-80-247-3604-4.
25. MALÍKOVÁ, E., 2011. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*. Praha: Grada, 328 s. Sestra. ISBN 978-80-247-3148-3.
26. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2008. *Kvalita života ve stáří (národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012*, Praha, ISBN 978-80-86878-65-2
27. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2014. *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017*. In: mpsv.cz [online]. Aktualizováno 31.12.2014 [24.06.2018]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/20851/NAP_311214.pdf
28. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. 2017. *Strategie přípravy na stárnutí na léta 2018-2020*, [online]. [30.06.2017]. Dostupné z: https://svkkl.cz/upload/.../implementace_politiky_starnuti_krajskou_uroven_0.pptx
29. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. Registr poskytovatelů sociálních služeb. [online]. [15.02.2018]. Dostupné z: http://iregistr.mpsv.cz/socreg/hledani_sluzby.do?SUBSESSION_ID=1528963984676_4
30. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Senioři a politika stárnutí* [online]. [vid. 11.12.2017]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/2856>
31. NEŠPOR, Z.R., *Sociologická encyklopedie*, [online]. [09.03.2018]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/V%C3%BDb%C4%9Br_kv%C3%B3tn%C3%AD
32. ONDRÁKOVÁ, J., 2012. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 168 s. ISBN 978-80-7465-038-3.
33. OSN. *Active Ageing A Policy Framework*. [online]. [09.03.2018]. Dostupné z: <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/wp-content/uploads/2014/06/WHO-Active-Ageing-Framework.pdf>
34. PACOVSKÝ, V., 1997. *Proti věku není léku: Úvahy o stárnutí a stáří*. Praha: Karolinum, 124 s. ISBN 80-7184-486-1.

35. PETRUSEK, M., 2006. *Společnosti pozdní doby*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 459 s. Knižnice Sociologické aktuality, sv. 12. ISBN 80-86429-63-6.
36. REIDL, A., 2012. *Senior - zákazník budoucnosti: marketing orientovaný na generaci 50+*. Brno: BizBooks, 256 s. ISBN 978-80-265-0018-6.
37. RICHTER, V., 2017. *Kultura České republiky v číslech*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, [online]. Dostupné z: http://www.nipos-mk.cz/wp-content/uploads/2013/05/Kultura_v_cislech_2017_web.pdf
38. ROKYTA, R., FRICOVÁ J., KOZÁK J., KRŠIAK M., LEJČKO J. a VRBA I., 2015. *Léčba bolesti ve stáří*. 2. vydání. Praha: Mladá fronta, 110 s. ISBN 978-80-204-3945-1.
39. RUX, J., 2014. *Dějiny turismu*. 1.vydání. Vysoká škola polytechnická Jihlava, 74 s. ISBN 978-80-87035-92-4
40. SENIOR PAS, *Poskytovatelé slev*. [online]. [23.06.2018]. Dostupné z: http://www.seniorpasy.cz/cs/slevy.php?kraj_c=CZ-LK&okres_c=&ftext=&id_category%5B%5D=9&srch=1
41. STEINOVÁ, D., *Klub aktivního stáří*. [online]. [24.05.2018]. Dostupné z: <http://www.aktivnistari.eu/59-klub-aktivniho-stari>
42. STUART-HAMILTON, I., 1999. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 319 s. ISBN 80-7178-274-2.
43. ŠAMÁNKOVÁ, Marie. *Lidské potřeby ve zdraví a nemoci: aplikované v ošetrovatelském procesu*. Praha: Grada, 2011, 134 s. Sestra. ISBN 978-80-247-3223-7.
44. ŠERÁK, M., 2009. *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál, 207 s. ISBN 978-80-7367-551-6.
45. ŠPATENKOVÁ, N. a BULUŠKOVÁ, L., 2010. *Vzdělávání seniorů v zahraničí. Andragogika: čtvrtletník pro rozvoj a vzdělávání dospělých*. Praha: Academia Economica, **14**(1), ISSN 1211-6378.
46. ŠPATENKOVÁ, N. a SMÉKALOVÁ, L., 2015. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*. Praha: Grada, 232 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-5446-8.
47. TUL, *Univerzita třetího věku*. [online]. Centrum dalšího vzdělávání, 2015. Dostupné z: <https://www.cdv.tul.cz/index.php/univerzita-tretiho-veku/>

48. Trojlístek. *O nás*. [online]. [25.06. 2018]. Dostupné z: <http://www.trojlistek.com/>
49. WHO. *Active Ageing A Policy Framework*. 2002, [online]. [02.02.2018]. Madrid. Dostupné z: <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/wp-content/uploads/2014/06/WHO-Active-Ageing-Framework.pdf>
50. ZAWiW, *Willkommen beim ZAWiW*. [online]. [25.05.2018]. Dostupné z: <https://www.uni-ulm.de/einrichtungen/zawiw/>

Přílohy

Příloha 1: Dotazník

Dobrý den, jsem studentka Liberecké Technické univerzity a ráda bych vás touto cestou poprosila o vyplnění následujícího dotazníku pro svou diplomovou práci (Celoživotní vzdělávání jako způsob aktivizace osob seniorského věku) a pro výzkum v rámci této univerzity. Dotazník je zcela anonymní. Vyberte, prosím, vždy jen jednu odpověď. Jestliže Vám žádná z odpovědí nevyhovuje, máte možnost vepsat do dotazníku svoji vlastní odpověď. Děkuji předem za spolupráci a za Váš čas.

1. Zakroužkujte: Jste: muž žena

2. Váš věk:

- a) 65 – 69 let
- b) 70 – 74 let
- c) 75 – 79 let
- d) 80 – 84 let
- e) více jak 85 let

3. Kolik obyvatel má obec/město ve které/m žijete?

- a) do 999 obyvatel
- b) 1 000 – 4 999 obyvatel
- c) 5 000 – 9 999 obyvatel
- d) 10 000 – 19 999 obyvatel
- e) 20 000 – 49 999 obyvatel
- f) 50 000 – 99 999 obyvatel
- g) 100 000 a více obyvatel

4. Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

- a) základní
- b) vyučen/a
- c) středoškolské s maturitou
- d) vysokoškolské
- e) jiné:

5. Jaký je Váš rodinný stav?

- a) svobodný/á
- b) rozvedený/á
- c) ženatý/vdaná
- d) vdovec/vdova
- e) druh/družka

6. Kde bydlíte? (Vyberte jednu možnou odpověď.)

- a) v domě
- b) v bytě
- c) v domě s pečovatelskou službou
- d) v domově pro seniory / domově důchodců
- e) na ubytovně
- f) jiné.....

7. S kým bydlíte? (Možno vybrat více možností odpovědí.)

- a) s manželem/manželkou
- b) s druhem/družkou
- c) s dětmi
- d) s přáteli
- e) sám
- f) jiné

8. Vaši příbuzní (širší nebo užší rodina) bydlí: (Vyberte jednu možnou odpověď).

- a) ve stejném městě/vesnici
- b) v okolí do 10 km
- c) v okolí do 25 km
- d) ve vzdálenosti do 50 km
- e) ve vzdálenosti do 100 km
- f) ve vzdálenosti větší než 100 km

9. Z níže nabízených informací o Vás samotném/samotné, označte u každé z nich tu, která Vás nejvíce vystihuje. Zaškrtněte jednu číslici značící stupeň vašeho souhlasu či nesouhlasu s tvrzením (1 nejvýstižnější, 2 výstižné, 3 neumím posoudit, 4 málo výstižní, 5 nejméně výstižné/nepravdivé).

Je pro mne typické, že:

a) se rád/a dozvídám nové věci	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
b) žiju aktivním životem	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
c) každý den chodím ven	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
d) mám rád společnost vrstevníků	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
e) zajímám se o nové technologie	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
f) mám zájem o vzdělávání v seniorském věku	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
g) jsem nejraději sám	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
h) nikam nechodím a jsem nejradši doma	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
i) rád/a čtu knihy a časopisy	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
j) chodím pravidelně do knihovny	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
k) mám rád/a turistiku a cestování	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
l) jsem kutil/mám rád/a ruční práce	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
m) rád/a vařím	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
n) rád/a poslouchám hudbu či hraji na hudební nástroj	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
o) mám rád/a pohybové aktivity	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
p) rád/a hraji stolní a zábavné hry	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
q) mám rád/a vzpomínkové aktivity	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
r) rád/a navštěvuji kulturní akce (divadlo, kino, přednášky...)	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
s) mám rád/a výtvarné činnosti (kreslím, maluji, výstavy...)	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
t) rád/a luštím křížovky a tajenky	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
u) rád/a sleduji televizi, poslouchám rozhlas či pracuji na počítači (včetně internetu)	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
v) zajímám se o historii a s tím spojené akce (přednášky...)	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
w) vzdělávám se (kurzy, přednášky)	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5

10. S kým trávíte volný čas a jak často? Zaškrtněte jednu číslici u každé možnosti s tím, že číslo vyjadřuje četnost trávení volného času s danou osobou/osobami, tj. 1 nejčastěji,

2 velmi často, 3 středně často, 4 málo často, 5 nejméně často. Odpověď jiné uveďte jen v případě, že si nevyberete z nabízených možností.

a) sám/sama	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
b) s dětmi	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
c) s vnoučaty	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
d) s rodinou	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
e) s partnerem/partnerkou	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
f) s přáteli	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
g) s vrstevníky	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
h) jiné:.....	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5

11. Na jakou organizaci ve svém blízkém okolí byste se obrátil/a, kdyby jste měl/a zájem o vzdělávání a vyplnění svého volného času? Zaškrtněte u každé odpovědi dle škály 1 – 5. (1 – určitě ano, 2 – spíše ano, 3 nevím, 4 spíše ne, 5 určitě ne).

a) knihovna	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
b) spolek/ klub seniorů	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
c) obecní/městský úřad	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
d) základní škola v místě bydliště	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
e) univerzita 3. věku	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
f) akademie 3. věku	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
g) dům dětí a mládeže	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
h) sociální služba pro seniory
(domov důchodců, pečovatelská služba...)	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
i) občanská sdružení věnující se seniorům
(např. Život 90, apod.)	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
j) svazy (zahradkářů, rybářů...)	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
k) svého praktického lékaře	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
l) sportovní klub/sokol/tělovýchovnou jednotu	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
m) jiné:	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5

12. Kolik korun měsíčně investujete (byste investoval) do svého vzdělávání/vyplnění volného času? (Vyberte jednu odpověď).

- a) nic
- b) do 200 Kč / měsíc
- c) do 500 Kč / měsíc
- d) do 1000 Kč / měsíc
- e) nad 1000 Kč /měsíc

13. Kolik času týdně jste ochoten/a věnovat vzdělávání/vyplnění volného času? Zaškrtněte u každé odpovědi dle škály 1 – 5. (1 – určitě ano, 2 – spíše ano, 3 nevím, 4 spíše ne, 5 určitě ne).

a) 1 dopoledne nebo odpoledne týdně	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
b) 2 – 3 dopoledne nebo odpoledne týdně	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
c) více než 3 odpoledne nebo dopoledne týdně	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
d) 1 celý den týdně	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
e) 2 – 3 celé dny týdně	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
f) více než 3 celé dny týdně	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5

14. Jsou ve Vašem okolí dostupné organizace nabízející volnočasové aktivity pro seniory nebo vzdělávací aktivity pro seniory? (Vyberte jednu možnou odpověď).

- a) Ano, ve stejném městě/vesnici
- b) Ano, v okolí do 10 km
- c) Ano, v okolí do 25 km
- d) Ano, ve vzdálenosti do 50 km
- e) Ano, ve vzdálenosti větší než 50 km
- f) Nevím

15. Odkud získáváte nebo jste získal/a informace ohledně vzdělávacích a volnočasových aktivit pro seniory? Zaškrtněte u každé odpovědi možnost ano či ne.

a) internet, mail od známých	ano	ne
b) sdělovací prostředky (noviny, televize, rozhlas...)	ano	ne
c) obecní úřad/městský úřad	ano	ne
d) příbuzní/známí	ano	ne
e) z letáku	ano	ne
f) nezajímám se o tyto informace	ano	ne
g) vzdělávací instituce v místě bydliště	ano	ne
h) lékař	ano	ne
i) poskytovatel sociální služby	ano	ne
j) jiné:	ano	ne

16. Jaké překážky Vám nejvíce brání ve vzdělávání či v aktivním trávení volného času? Zaškrtněte u každé odpovědi dle škály 1 – 5. (1 – určitě ano, 2 – spíše ano, 3 – nevím, 4 – spíše ne, 5 – určitě ne).

a) zdravotní stav	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
b) finance	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
c) neznalost nabídky	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
d) nedostupnost nabídky v místě bydliště či okolí	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
e) časová nedostupnost	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
f) nedostatek energie/pohodlnost	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
g) nedostatek volného času	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
h) nechci chodit sám/sama	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
i) ostych	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
j) nezajímám se o tyto aktivity	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
k) jiné:	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5

17. Která oblast vzdělávání či trávení volného času Vás zajímá? Zaškrtněte u každé odpovědi dle škály 1 – 5. (1 – určitě ano, 2 – spíše ano, 3 – nevím, 4 – spíše ne, 5 – určitě ne).

a) moderní technologie, PC, práce na internetu	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
b) pohybové aktivity (turistika, tanec...)	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
c) trénování paměti, vzpomínkové aktivity	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
d) aktivity se zvířaty	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
e) aktivity s hudbou a zpěvem	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
f) péče o zdraví, zdravá výživa	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
g) sebeobrana, právní problematika	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
h) vaření, gastronomie	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
i) kulturní aktivity (divadlo, vernisáže, koncerty...)	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
j) studium cizích jazyků	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
k) vzdělávání všeho druhu (univerzita 3. věku ...)	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5
l) historie	1 -- 2 -- 3 -- 4 -- 5

m) příroda	1 - - 2 - - 3 - - 4 - - 5
n) stolní hry, osmisměrky, křížovky	1 - - 2 - - 3 - - 4 - - 5
o) výtvarné činnosti (malování, kreslení, výstavy)	1 - - 2 - - 3 - - 4 - - 5
p) žádné aktivity mně nezajímají	1 - - 2 - - 3 - - 4 - - 5

Děkuji za Váš čas a vyplnění dotazníku.

